

I-606.211 2 А22/34

Брехливій пропа-
ганді московсько-
комуністичних
агентур на наших
землях — проти-
ставимо щоденну
вперту проти-
акцію на всіх ді-
лянках культур-

ЮРІЙ ГОРЛІС - ГОРСЬКИЙ

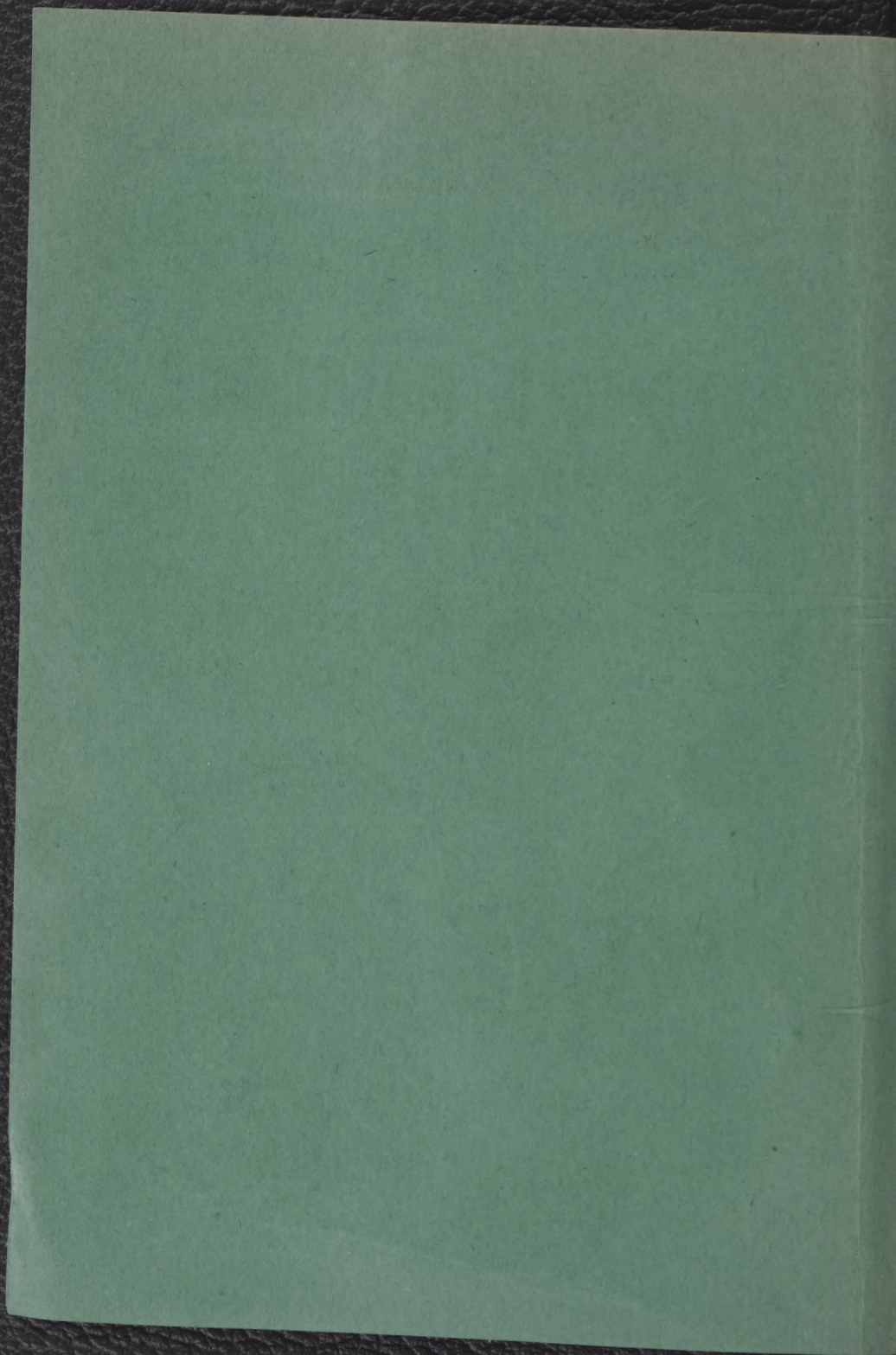
К Л Я Н Е М О С Я МОГИЛАМИ ГЕРОІВ!

но-національного
життя! На за-
хвалювання „чер-
воного раю“ аген-
тами Москви —
правдиві образи
дійсности з жит-
тя України під
московським яр-
мом! Живе слово
і образ із сцени —
це могутня зброя.

Протибольше-
вицькі твори
наших письмен-
ників і поетів —

П'ЕСА НА 6 ВІДСЛОН

на сцену!

ЮРІЙ ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ

Клянемося могилами героїв!

[Отаман Хмара]

П'еса на 6 відслон з епільогом

Львів 1936

Накладом графічних заведень „Вікторія“

Право виставлення на сцені мають всі
аматорські гуртки. Із фахових театрів
право виставлення має виключно укр.
молодий театр «Заграва».

I-606.211

Всі права застережені автором.

Графічні заведення «Вікторія», Львів, 3-ого Мая 5.

ОСОБИ:

- СЕМЕН ХАРЧЕНКО — (отаман Хмара), літ 35, зрівноважений, одягнений у московський військовий одяг без відзнак: шинеля, блюза, чоботи.
- ЛІПЛІВСЬКИЙ — начальник подільського губерняського відділу ГПУ — літ 32, худий істеричний жидок. Жидівський акцент. Підчас розмови нервово лапає губами. Одяг військовий. На петлицях ковніра — відзнаки: три маленькі ромби (скієні чотирикутники).
- ІВАНОВ — помішник Ліплевського — літ 38 москаль, плекана борідка, тип закоханий у собі, відзнаки — два ромби.
- ГАЛІЦЬКИЙ — начальник контр-розвідного відділу ГПУ літ 35 — жид, без різкого акценту, інтелігентне вицепене обличчя, зрівноважений, пронизливий погляд, ласкаво-іронічна усмішка, одяг цивільний.
- РУБЦОВ — вартовий комендант губ. ГПУ — літ 25, москаль, малоінтелігентний, одяг військовий, відзнаки — три малі квадратики. !
- АРБУЗОВ — літ 25, дозорець тюремного підвідділу губ. ГПУ, тип калмуцький, брутальний, відзнаки — три трикутники.
- СТАЛОВ — літ 30, помішник губерняського прокурора, жид з легким акцентом, одяг цивільний, елегант.
- ПАНІ СТЕПАНЧУКОВА — літ 55, сива, лагідна, одяг напівміський.
- ОЛЯ — літ 20, інтелігентна, лагідної вдачі, одяг міський.
- ВОРОНОВИЧ — літ 26 повстанський ватажок, інтелігентний, шинеля, смушова шапка, револьвер на поясі.

- РОМАН — літ 30, повстанець, тип освіченого селянина, шинеля, смушова шапка, рушниця.
- ПЕТРО — літ 26, повстанець, сільський хлопець, тип простакуватий і щирий, свитка, смушова шапка, рушниця.
- МИКОЛА СТЕПАНЧУК — літ 28 совітський службовець, тип егоїста, хитруватий, одяг цивільний.
- БАЛАН — літ 38, службовець, одяг цивільний, борідка, окуляри.
- АНДРІЙ ОНИЩЕНКО — літ 35, учитель, тип людини, що добре панує над собою.
- КАТЕРИНА ОНИЩЕНКО — літ 28, його дружина; одяг міський.
- ІВАН — літ 22, сільський хлопець.
- СТЬОПА — літ 19, його товариш; одяг селянський.
- ЛІДА КОРНІЄНКО — літ 22, інтелігентна, тип ідеалістки.
- ЯБЛОНІВСЬКИЙ — літ 45, сільський учитель, одяг напівселянський, борідка, окуляри.
- ІВАНІВ — літ 22, одяг напіввійськовий.

Шапки у чекістів і червоноармійців — кашкети з червоними околицями (на звичайні нашити червону стяжку). Можуть бути також юстроверхі »будьоновки« з червоними зірками. Особи, що грають у першій і другій відслоні, при відповідному перехарактеризуванні — можуть грати в наступних.

ПЕРША ВІДСЛОНА.

Чиста селянська хата, збавлена квітів по міському. (На стіні портрет Шевченка). За столом пані Степанчукова при засвіченій лялці, в'яже панчошу. Коло вікна, спершись ліктями на маленький столик, стоїть Оля, задумано вглядаючись у щось крізь вікно.

П. СТЕПАНЧУКОВА (відірвавшись від роботи): На що ти так задивилася, дитино?

ОЛЯ (не змінюючи пози): Коло стражниці большевицької ліхтарі позасвічовані, музики, танці... Що б то за свято у них сьогодні було?!

П. СТЕПАНЧУКОВА (зідхає): Ну, таж п'ятниця сьогодні великодна... Роблять комуністи збіговисько, щоб люди не йшли на плащаницю до церкви, а до них на гульки... (встає і схилившись коло Олі дивиться у вікно). Та не дуже щось і густо на тій забаві... Самі червоноармійці крутяться, та видно жидівки - комсомолки гусятинські поприходили... (зідхає) Антихристи безумні! З творцем небесним воювати хочуть... (вертається на своє місце до роботи).

ОЛЯ (по хвилині): Цікаво що там тепер діється на тамтому боці? Давно вже нікого не було...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Та як, доню, міг бути хтось, як вода у Збручі ще й досі велика...

ОЛЯ: Ні, мамо, вода під вечір зовсім спала. Може до Великодня хто з'явиться... Може Микола вісточку передасть...

(П. Степанчукова мовчки хитає головою і нахилляє її низько над панчошою).

ОЛЯ (обертається і стоїть коло столика): Мамо, а що як би Микола вернувся додому... Йому б тепер вже нічого не було за те, що в українському війську служив...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Та я, дитино, думаю, як би йому листа передати, щоб вертався... Поверталися ж он

людські діти, і з Чехів, і з України, — живуть собі вдома, працюють...

(Оля сідас за стіл коло матері, і в задумі перелистує взяту з стола книжку).

ОЛЯ *(по хвилині)*: Цікаво чи пан Хмара приїде до нас на Великдень...

П. СТЕПАНЧУКОВА *(підносить на неї погляд з хитро - ласкавою усмішкою)*: А чогож це, доню, так тобі цікаво?...

ОЛЯ: Нічого... От-так... Я люблю слухати, як він оповідає про визвольну боротьбу, про повстання...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Здається, не тільки слухати, а таки й посидіти близько коло пана Семена любиш... Думаєш, я не примітила, як ви собі ручки стискали та в очі одне одному, заглядали?...

ОЛЯ *(засоромившись)*: Ай — мамцю! Ви завжди щось таке видумаете!...

П. СТЕПАНЧУКОВА *(кладає їй руку на голову)*: Не дури мене, дитино... Та й не маєш чого соромитися... Я тобі не ворог, а пана Семена теж люблю як рідного сина...

ОЛЯ *(поклавши голову на руки на столі, з болем)*: Мамцю, він має на Україні дівчину... Любить її... сам мені оповідав... А мене, казав, любить, як... як... сестричку...

П. СТЕПАНЧУКОВА *(задумується і гладить Олю по голові)*: Божа воля, дитино... Чи одну молодець дівчину може мати, поки суджену знайде... Може та, на Україні, вже іншого має... Так воно у світі...
(Стуж у вікно. Обі оглядаються).

П. СТЕПАНЧУКОВА: Хто б це міг бути?

ОЛЯ *(зривається і підбігає до вікна)*: — Хто там?!

РОМАН *(за вікном)*: — Добрий вечір, панно Олю! не упізнаєте? Я той повстанець, що минулого року, з паном Хмарою, на Великдень у вас гостював! Роман!...

ОЛЯ: Ой, мамцю! Це той повстанець, що так смішно

жида удавав!... (до вікна): Зараз двері відімкну!
(вибігає).

(Входить Роман, за ним Петро, що підтримує під руку Вороновича. У останнього руки ослаблені, блідий. Переступивши поріг — Воронович заточується і підтримуваний Петром сідає коло дверей на стільці. За ними вбігає до хати Оля.)

РОМАН (вітається, цілує п. Степанчуківій руку):
Добрий вечір, матусю! Не гнівайтесь, що потурбували вас...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Добрий вечір! Звідки це вас Бог приніс?

РОМАН (махає рукою від вікна): Звідтіля, матусю! Цілий тиждень почали по полях та лісах мандрували... Останню добу на горіщі у селянина на хуторі переїділи — дожидали, поки вода у Збручі спаде...

ОЛЯ (весело хвтає Романа за руки): Ромаше! Оповідайте, що на Україні діється!

РОМАН (закидає рюмичку ременем на руку і робить жидівський жест обома руками): Ой — панснечко!... На наша Україна тепер так добре! Ну так добре! — Ой - вей, як добре!... Нема вже у нас ні пана ні мужика — всі на купку тепер, в колхоз будемо робити! Іван буде орати, Степан буде сіяти, Грицько буде молотити, Дарка буде корови доїти, Сурка буде в контора писати, а Іцек — буде за директор!..

(Усі сміються. В цей час Воронович ворухнеться на стільці і глосно стогне. Усі звертають на нього увагу. Оля підбігає).

ОЛЯ: Що з вами? Ви хворий?

ВОРОНОВИЧ: Ні-ні!... Нічого... Вибачте... я зараз не буду розмовляти... Залишіть мене... Я хвилину посиджу спокійно...

(Петро нахилиється до Вороновича і щось тихо питає. Той крутить мовчки головою і дає рукою знак, щоб відійшов. Петро з Олею підходять до Романа з Степанчуківі. Петро цілує її руку. Оля в цей час до Романа):

ОЛЯ: Що з вашим товаришем, пане Романе?

РОМАН: Нічого надзвичайного, панно Олю!... Билися ми минулого тижня з чекістами — дістав кулю у плече... Здається легені прострілені...

(Пані Степанчукова сплескує руками).

ОЛЯ: То він ранений?

РОМАН: Та ранений... Як би не це — ми б цей закордон не вибиралися... А то у нас тепер всюди повно війська, чекістів... До села носа не можна показати з ліса... Ні лікаря, ні ліків... А хлопця шкода... Добрий хлопець... відважний...

ПЕТРО *(з пошаною)*: Він учений... Студент звідділь з Галичини... За ватажка нашому гуртові був...

ОЛЯ: То може рану треба перев'язати, до ліжка покласти...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Не питай, дитино, іди ліжко постели.

(Оля хоче йти. Роман стримує за руку).

РОМАН: Не турбуйтеся, прошу вас... Рана перевязана перед вечером. Хай він спочне, тай полегеньку підем собі... До стражниці недалеко... Мусимо зголоситися... Рано до шпиталю відвезуть...

А чи син ваш, матусю, ще досі там? Не вернувся?...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Не вернувся ще... Най би вже вертався... Чи ви, пане Романе, назад за Збруч підете?

РОМАН: Ні, матусю дорога, — перемучені ми вже дуже... Четвертий рік вовками по лісах тиняємося... Хочеться трішки відпочити, хоч би у таборі за дратами...

ОЛЯ: Тепер вже до таборів не відправляють. — Дають документи і дозволяють йти на роботу, чи у місто, чи у села до господарів...

ПЕТРО *(добродушно усміхаючись)*: Та воно, чоловік намахався за шість років рушницею — тепер з такою охотою помахає собі ціпом, або за плугом походить!... Хоч би й на чужому господарстві...

РОМАН *(усміхаючись іронічно)*: Не знати тільки як дов-

го... Потепліє, зазеленіє, — потягне знову вовка до ліса... Ну — Петре — будемо рушати...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Та як, отако, не з'ївши, не випивши нічого гарячого?! Не пущу так!

РОМАН: Та ми не голодні, матусю, — нас господар за Збручем увечері нагодував — отак! *(показує на шлю)*. А йти треба... Година вже пізня, тай пана Вороновича треба до ліжка покласти... А до того — через нас — ще можете мати неприємности, як задовго у вас загостимся... Добраніч, матусю.

П. СТЕПАНЧУКОВА: Чекайте но, діти, у вас же на Великдень і сорочки чистої не буде... Пошукай но, Олю...

(Оля біжить до сундука).

ПЕТРО *(усміхаючись — чухає рукою за плечем)*: Та воно правду сказати, я ще на Різдво чисту сорочку одягнув... Воно навіть добре — у такій сорочці тепліше зимою... Ось тільки куська чортова расплодилася... Як почувла про чисту сорочку — так зараз і залазила по плечах...

(Оля виймає із сундука три пари білизни, хусточки, шкарпетки — зав'язує все в хустинку і дає Романові).

РОМАН: Спасибіг! То я вже у вас другу пару боргую...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Носить здорові.

РОМАН *(до Вороновича)*: Ну, як там, пане отамане, здужаєте йти — чи може краще понесемо вас... Тут недалеко...

(Всі наближаються до Вороновича).

ВОРОНОВИЧ *(підводиться спираючись на стілець і радісно усміхаючись — бивить на портрет Шевченка на стіні, на господарів)*: Ні-ні! Підемо хлопці. Мені вже легше... Гарячка є — але то нічого... *(До пані Степанчуків)* Я такий щасливий, що вже дома у Галичині... Хоч і там було мені добре... Хлопці любили мене — правда Петре?

ПЕТРО *(розчулено)*: Та воно чому ж би й не любити доброго отамана?!..

*(П. Степанчукова дивиться на Вороновича і при-
клавши хустинку до очей плаче).*

ВОРОНОВИЧ: Чого ви плачете?

П. СТЕПАНЧУКОВА: А мій же син там, між воро-
гами... Восьмий місяць вже знати про себе не дає...
Чи живий хоч ще?...

ВОРОНОВИЧ *(посумнівши)*: Отак десь і моя мамця у
Львові плаче, думає — загинув... А я їй саме на
Великдень картку із шпиталю пришлю... А може
до Львова відставлять — то ще й побачу її на Ве-
ликдень... Прийде до мене...

Цілую ручки пані! Добраніч!

*(Цілує руку п. Степанчукової. Вона цілує його в
голову і хрестить. Потім працюється з Олею. Всі пра-
цюються).*

ВОРОНОВИЧ *(спираючись на плече Петра)*: Ну, —
ходім, хлопці, ще в одну атаку... *(Виходять. Оля ви-
ходить за ними. Степанчукова сідає на старе місце
і бере свою панчошу. Оля, вернувшись до хати, сідає
за стіл і розгортає книжку).*

П. СТЕПАНЧУКОВА: Ти б клалася уже, дитино,
спати...

ОЛЯ: Однаково, мамо, не засну... Почитаю трохи...
(по хвилині) Шкода, що ми не розпитали його... Мо-
же він разом з Миколою в січових стрільцях був?..

П. СТЕПАНЧУКОВА *(зідхнувши)*: Щаслива мати... і не
снилося, їй, певно, що на Великдень таку радість
Бог їй пошле...!

(Пауза. Оля читає).

ОЛЯ: А той Петро — на правду забавний... І такий
якийсь — милий...

П. СТЕПАНЧУКОВА: От, селянська дитина — проста
та щира... Воно — даже навіть добре у брудній
сорочці, тільки... куська чортова розплодилася... *(смі-
ються).*

ОЛЯ: Як вони, мамцю, живуть у тих лісах?... Літом
і зимою...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Так, і живуть, дитино, як звірі

дикі, що від мисливців криються... У холоді та голоді... Добре, що наш Микола пристроївся у місті, не поневіряється...

ОЛЯ (*задумавшись*): Не розумію, мамцю, як він може з тими посіпаками ручкатися, розмовляти... Написав тоді, що йому добре — добру посаду має... А хіба-ж він не знає чийм коштом його зверхники те добро для себе здобувають?!

П. СТЕПАНЧУКОВА: А чи ти б хотіла, щоб він десь у лісі мерзнув та голодував? Або щоб убили? Багато наших пристроїлося там, як хто зміг, тай чекають на якесь вибавлення... Так само, як і тут ті, що з України повтікали...

ОЛЯ: А пригадуєте, мамцю, той повстанець, що у зимі приходив — оповідав, що багато галичанів у повстанцях та партизанах, — б'ються з москалями...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Ну, тож і оповідав він тобі, що Яремчишина вбили, Сидіра Андрушака — розстріляли у Винниці... Я ж їх обох ще маленькими знала... І чого до лізти у пащу смерті — коли не сила?!

ОЛЯ: Він, мамцю, оповідав, що Андрушака в руки чекістів віддав його товариш — Юрко Таган, що разом з ним у січовиках був... Такого я б сама застрілила...

(*Пауза. Оля читає. За хвилину — стук у вікно.*)

П. СТЕПАНЧУКОВА: А хтоб то ще так пізно?

(*Оля зривається і біжить до вікна.*)

ОЛЯ: Хто там?

ХМАРА (*за вікном*): Добрий вечір паням господиням!

Чи дозволити заколядувати?

(*Оля плеще в болоні.*)

ОЛЯ: Мамцю! Пан Семен приїхав! (*вибігає до сіней.*)

П. СТЕПАНЧУКОВА (*дивиться їй у слід і хитає головою*): Як сестричку, каже, любить...

(*Входить Хмара в московський шмичелі і салдатський зимовий шапці. За ним Оля.*)

ХМАРА: Добрий вечір. (*Цілує руку*). Не гнівайтесь, дорога пані, за пізною візиту... Я б не турбував

вас.. Та.. Переходив коло вашої хати — бачу, — ще світиться, не спите... Ну й заглянув...

П. СТЕПАНЧ.: Покиньте, пане Семене, перепрошуватися... Могли б і розбудити — знаєте, що ми завжди вам раді... Що це ви таким москалем врядилися?

ХМАРА: Позимніло щось на дворі...

ОЛЯ: Ви до нас на цілі свята, Пане Семене, правда?

ХМАРА: Ні, дитино, — вступив на кілька хвилини...

Іду до Копичинець — маю там пильну справу...

П. СТЕПАНЧУКОВА: Та пішки — уночі?

ХМАРА: Візьму у селі коні...

ОЛЯ: Не втече ваша справа! Переночуєте, рано поїдете, а на вечір вернетесь — добре?

ХМАРА: Не можу, панно Олю! Попівночі — мушу бути у Копичинцях... (до п. Степанч.) А ви, пані ласкава, усе панчохи майструєте? Чи ви їх часом вагонами за границю не відсилаєте?

(П. Степанчукова сміється і махає рукою).

ОЛЯ: (бере в'язання) Перепрошую, то зовсім не панчоха — то шкарпетка для вас, бо у вас завжди із шкарпеток пальці вилазять...

П. СТЕПАНЧ.: Ти не цокочи, сороко, а злагодь щось теплою їсти. Пан Семен зголоднів певно...

ХМАРА: Дякую сердешно. Їсти не хочу, але чогось гарячого нап'юся з охотою.

ОЛЯ: Я зроблю каву і булочку з маслом — добре?

ХМАРА: Та най буде з маслом, як нема меду... Стрівайте — сьогодні ж плащениця... Булочка панно Олю, буде без нічого...

(Оля виходить.).

П. СТЕПАНЧ.: Сьогодні був у нас отой Роман, що був тоді з вами, і ще якийсь повстанець. Привели звідти раненого — Вороновича — може знасте?

ХМАРА: Вороновича знаю. Січовик, — був у нашому загоні. Давно були?

П. СТЕПАНЧ.: Може, півгодини тому. Відпочивали... Пішли на стражницю.

ХМАРА: Жаль, що я їх не застав...

П. СТЕПАНЧ.: Побачитесь ще... Вони залишаються тут... відпочивати...

ХМАРА (зажурено): Ну — так... звичайно...
(із-за вікна доноситься пориз вітру).

П. СТЕПАНЧ.: Господи! Вітер який зірвався!..
(Хмара встє і підходить до вікна.).

ХМАРА: (до себе) Небо захмарюється — буде дощ...
Це добре...

П. СТЕПАНЧ.: Що добре, пане Семене? Що зможете по дорозі до Копичинець?

ХМАРА (легко змішавшись): Ні... що вітер... Люблю вітер... (сідає до стола. Степанчукова якийсь час дивиться пильно на нього, похитуючи головою).

П. СТЕПАНЧ.: Бачу, я вже бачу, пане Семене, до яких ви Копичинець вибралися... Не буду вас відговорювати, бо знаю добре, що не допоможе... (По хвилині) Маю до вас велику просьбу... Давно не мали ми звістки від сина з Кам'янця — не знаємо, що з ним діється... Як ідете вже, пане Семене, за Збруч, — занесіть до нього листа від мене. Най би вертався до дому... А не схоче — щоб давав бодай знати про себе... Можже він вам і в пригоді стане, з документами, або ще у чому...

ХМАРА: Я б радо зробив це для вас, дорога пані, алеж... він служить у большевиків...

П. СТЕПАНЧ. (ображено): Невже ви думаєте, що мій син міг стати зрадником?! Ніколи цього не буде! Я його вигодувала і знаю! Щож він винен, що ця лиха година вигнала його за Збруч?! Мусить ма-скуватися, щоб явось прожити.

ХМАРА (винувато): Пробачте... Я не хотів образити вас... За мене говорило призвичаєння бути обережним на кожному місці... (по хвилині) Добре... Занесу лист... Можже й дійсно пан Микола в пригоді мені стане — я давно там не був, — не знаю що там змінилося... (За вікном спів козута) Але поспішіться, прошу пані, — мені час рушати...

(Входить Оля з кавою. П. Степанчукова бере приналежності до писання і виходячи до Олі):

П. СТЕПАНЧ.: Частуй, Олю, пана Семена, а я тим часом напишу лист до Миколи. Пан Семен передасть... *(Виходить)*.

(Оля зніяковіло дивиться на Хмару і знеслено сідає).

ОЛЯ: Пана Семене! — Ви йдете на той бік?..

ХМАРА: Іду, дитино.

ОЛЯ: Не робіть цього! Я вас прошу! Там тепер страшно... По селах повно червоноармійців, чекістів... Роман оповідав..

ХМАРА: Сестричко дорога!.. Тому то я й іду, що у селах їх повно, що знущаються над нашими селянами... Відчуваю, що як не піду — то збожеволію... Серце вогнем пече..

(Оля закриває руками очі і хвилину мовчить).

ОЛЯ: Пересвяткуйте хоч у нас... Що значить тих кілька днів..

ХМАРА: Не можу, Олю. Я передав уже до Летичіва, що на Великдень буду. Хлопці дождатимуть...

ОЛЯ: До Летичіва... Ви тепер побачите її.. Ліду?..

ХМАРА: Напевно...

ОЛЯ: Вона дуже гарна?

ХМАРА: Гарна дівчина... У розвідку для нас ходила... Прокрадалася через ворожі сторожі — їсти нам до лісу приносила..

ОЛЯ: Ви дуже її любите?

ХМАРА: *(кладає свою руку на Оліну)*. Дитинко кохана... Мені-ж тільки дві зірки світять: одна — Україна — друга — Ліда. Не маю більше нікого... Родину всю большевики розстріляли... От ще у вас тільки чуюся, як у власній родині... *(цілує Оліну руку)*.

ОЛЯ: *(перемагаючи сльози)*: Як ви любите мене і маму — не будьте там довго... Бережіть себе.. Побийте трохи москалів, заберіть Ліду і вертайтеся... Ліда, поки що, у нас може бути...

П. СТЕПАНЧУКОВА: *(входить з листом)* Не гнівай-
теся, пане Семене... Знаєте... Материнське серце...

(За вікном спів козуба).

ХМАРА: *(ховає лист)* Ну, мої дорогі — м'ні пора...

До світу мушу бути під Кам'янцем...

*(Витягає із кишені і перевіряє запальники двох гра-
нат. Потім перевіряє револьвер і підходить до п.
Степанчукової).*

ХМАРА: Веселих свят, мамцю! *(цілує руку).*

П. СТЕПАНЧУКОВА *(хрестить його)*: Щасливої доро-
ги, пане Семене! Храни вас Мати Божа!

(Хмара пригортає Олю, цілує її в чоло і руку).

ХМАРА: До побачення, сестричко!

ОЛЯ: Вертайтеся скоріше...

*(Хмара іде до дверей. Степанчукова і Оля про-
водять витираючи сльози).*

ЗАСЛОНА

ДРУГА ВІДСЛОНА

(Помешкання совітського службовика Миколи Степанчука. Міська кімната обставлена прилично, але безладно. Пороскидані газети. На стіні портрет Леніна. Степанчук лежить з чобітьми на ліжку, і читає газету. Балан сидить з газетою на стільці).

СТЕПАНЧУК (задоволено сміється): Це — добре! (Читає на голос). „У Москві відбулося засідання все-союзної ради народного господарства. Промовляли товариш Куйбишев і товариш Каганович, які підкреслили величезне значіння хлібозаготовчої кампанії на Україні в цьому році. Поставлено перевести рішучу боротьбу з куркулями та їх підбрехачами, які агітують серед широких мас селянства, щоб нездавали хліба державі. Одночасно постановлено відзначити і винагородити хлібозаготовчі контори тих округ, що виконали план хлібозаготовчель на сто відсотків. Службовці, що відзначилися особливою активністю і твердістю в переведенні на місцях директив всесоюзної комуністичної партії — будуть премійовані похвальними грамотами і цінними речами, як золоті і срібні годинники, шкіряні куртки, срібні папіросниці і т. д. На Україні відзначено такі округи: Житомирська, Полтавська, Білоцерківська, Кам'янець-Подільська».

БАЛАН: (усміхаючись) І наша Кам'янець-Подільська відзначена... Ну — ми ж і постаралися!... Повинні б і ви, товариш Степанчук, якусь премію одержати... Добре було би — золотий годинник... Ну, та і срібна папіросниця — теж не зле... Грамота ще до того... (Павза).

СТЕПАНЧУК: А добре все таки отак у двох установах одночасно служити... Все таки — дві платні, — мо-

же чоловік собі якусь зайву приємність дозволити...
(Потягається і позіхає. Встає). Але що до чорта
 із сьогоднішнім днем відпочинку зробити!... Піти
 хіба перейтися, пошукати якусь дівчинку на вечір
 до кіна... *(Бере шкіряну куртку і плюючи на ков-
 нир — чистить його рукавом блюзи).* А ота жиді-
 вочка з робітничо-селянської інспекції — гарна —
 чортеня... Очі як вуглики... І збудована гарно...

(Хоче одягати куртку. Стук у двері).

СТЕПАНЧУК: Прошу!

(входить Хмара).

ХМАРА: Чи тут мешкає громадянин Микола Сте-
 панчук?

СТЕПАНЧУК: Так це я.

ХМАРА: Добридень.

СТЕПАНЧУК: *(подає руку)* Добридень, товаришу. Що
 скажете?

ХМАРА: Маю до вас маленьку справу... Хотів би по-
 говорити з вами на самоті.

БАЛАН: *(встає з стільця)* Як будете, товариш Сте-
 панчук, іти до міста — скажете мені — підемо разом.
(виходить в другі двері).

*(Хмара мовчки витягає лист і віддає його Сте-
 панчукові, пильно слідкуючи за його обличчям, Сте-
 панчук бере лист дивиться на адресу і здивовано
 поглядає на Хмару)*

СТЕПАНЧУК *(здивовано)*: Від мами?!

ХМАРА: Так. Від вашої матері.

СТЕПАНЧУК *(збентежено)*: Прошу сидати... Передпро-
 шую дуже.. Я тільки перегляну... *(розриває лист і чи-
 тає. Хмара сідає і слідкує за його обличчям).*

СТЕПАНЧУК: *(скінчивши читати)* Не знаю, як вам
 дякувати... Ви давно звідтіль?

ХМАРА: Цієї ночі.

СТЕПАНЧУК: Роздягайтеся. У мене можете бути спо-
 кійні. Оповідайте, що там нового за кордоном? Чи
 скоро вже цю сволоту з України; виженем?

ХМАРА: Завмерло все. Всі з большевиками замирю-

ються. Одна надія на те, що Україна сама якось собі раду дасть. Як тут тепер, пане Степанчук, чи є якась надія на велике повстання?

СТЕПАНЧУК: Як вам сказати... Більшість населення звичайно ненавидить большевиків, але частина інтелігенції вже пішла на примирення з владою. Все таки, знаєте, і українізація всюди переводиться, й на посади українців приймають...

(Хмара всміхається й хитає головою.)

ХМАРА: Стара пісенька, пане Степанчук. Її ще в 1921 році Дегтярьов на з'їзді у Харкові співав... Та чорт її бери ту інтелігенцію, що даліше українізації та посади нічого не бачить... Село вже пробуджене... Дасть своїх провідників, що їм земля до серця промовляє... Тай ми за кордоном не будемо сидіти. Я, як бачите — вже не всидів. Не радили, кажуть не час іще, а я не можу... Так на серце налягло!.. Може від ворожої крові полекшає. Якби мені до своїх лісів добратися... Як там вже даліше буде — а зберу хлопців та хоч яку сюгню ворогів на той світ за літо відправлю...

(Степанчук з зацікавленням приглядається до Хмари)

СТЕПАНЧУК: Перепрошую, пане добродію... Як ваше прізвище — як що, звичайно, це не таємниця?..

ХМАРА: Для члена родини Степанчуків — не таємниця... Як що я, на прохання вашої матері зайшов до вас — значить довіряю вам... Правду сказати — спочатку не мав я охоти, вагався... Знаєте, як тут є... часом рідному братові не можна довіряти. Та мама ваша обеззброїла мене... Навіть образилася була трохи, старенька... Я — каже — сина свого вигодувала й знаю...

СТЕПАНЧУК: *(роблено сміється)* Кому ж знати краще від матері... Не помилилися, добре зробили, що зайшли, пане...

ХМАРА: Я називаюся Семен Харченко... Та знають мене ширше, як — Хмру.

СТЕПАНЧУК: (з дрижжю у голосі) Може той самий — повстанчий отаман — Хмара?

ХМАРА: (усміхаючись) Той самий...

СТЕПАНЧУК (протягаючи руку — з пошаною): Маю за велику честь вітати вас у своїй хаті... Про вас іде така широка слава по цілій Україні... ГПУ казалося, обіцяло велику нагороду за вашу голову... Та серед українців хіба не знайшлося такого Юди, щоб віддав у руки ворога такого дорогого борця за наше визволення...

ХМАРА (махає рукою): Та чомуб не знайшлося!... Чи мало наших українців, що видавалися колись навіть добрими патріотами, навіть у визвольній боротьбі брали участь, — продалися потім ворогові за шмат гнилої ковбаси... А були ж і такі, що власними руками допомагали москалям окупувати Україну... Мовляв, для соціального добра усього людства... А тепер уже й бачать — що то за добро, а все таки ворогові служать вірою і правдою... Бо їм добре... Ділять собі з москалями та жидами шкуру, здерту з українського селянина і — задоволені... Що їх обходить добро України — у них власне добро на першому пляні... Чому б такий не віддав у руки ворога?! Та тільки... з такими патріотами — у мене — знайомства короткі: або куля — або на гиляку у лісі...

СТЕПАНЧУК: (притакуюче) Звичайно... інакше не можна... (по хвилині) Чи маєте замір, пане Хмара, якийсь широкий рух робити?..

ХМАРА: Не знаю ще сам, пане Миколо... Доберуся до своїх лісів, розглянуся, — буде видно що можна робити... (по хвилині) Чи тепер у селах та на дорогах — дуже контролюють?

СТЕПАНЧУК: Ну, та ГПУ і міліція мають суворий наказ пильно стежити всюди за підозрілими і незнайомими особами... Вигляд у вас не підозрілий, та, би мовити — чисто совітський... Чи ви маєте які совітські документи?

ХМАРА: Маю документи на прізвище Сільвестрова — здемобілізованого військового фельдшера, родом з Курської губернії. Треба тільки добре обдумати як відбрехуватись — чого приїхав та що роблю на Поділлі...

СТЕПАНЧУК: Документи добрі... А ще щось до них скомбінуєм... Мені мама пише, щоб допомогти вам... Я, знаєте, служу в окружній хлібозаготовчій конторі, а ця установа посилас своїх службовців у командировки в різні місцевості... Секретар — наша людина — колишній петлюрівець... Звичайно — про те ніхто не знає, тільки я та оцей добродій, що ви його застали у мене... Він тут за стіною м'яшкас... Це теж свій хлопець — колишній старшина, в армії служив, — може чули таке прізвище — Балан?

ХМАРА: Щось не пригадую...

СТЕПАНЧУК: Я зараз поговорю з ним і піду до секретаря, — сьогодні день відпочинку. — певно висипляється у хаті... Зробимо вам посвідку, що ви служите у нашій конторі і в службових справах командируетесь до Летичіва... Зможете просто наймати собі підводи і їхати... Хіба б хто з лица вас упізнав...

ХМАРА: То вже не турбуйтеся... На такий випадок — у мене в кишені дещо найдеться... І будьте спокійні... Як би щось по дорозі приключилося — то я посвідку ту, в першій хвилині знищу... Чи спалю, чи зімну й проковтну — як не буде часу...

СТЕПАНЧУК: Ви зброю при собі маєте? (*Хмара підтверджуєчише киває головою*). Ну, то добре... Бо я міг би вам дати револьвера... Наші службовці — мають право носити зброю... (*по хвилині*) Може ще сьогодні зробимо посвідку, щоб вас довго не затримувати... Воно все таки не дуже безпечно вам у Кам'янці довго затримуватися...

ХМАРА: Звичайно... Найкраще було б увечері вийти з міста...

СТЕПАНЧУК: І я так думаю... Перепрошую на хвилину... (*Виходить у ті двері, що вийшов Балан*).

ХМАРА (сам): От і добре, як все склалося... Ну, — треба переглянути, що товарищі пишуть?...

(Бере газету і сідає. Через якийсь час перестав читати).

ХМАРА: А все таки серце чомусь неспокоїне... Може краще було віддати лист і піти дальше — не затримуватися у Кам'янці... Може хто зауважив мене як я увійшов до міста і слідував?.. (Думає — пригадує.) Ні, — здається усе було в порядку... Просто відзвичаївся вже я від небезпеки...

(Входить Степанчук в Балан).

СТЕПАНЧУК: Познайомтеся! Пан Харченко, а це мій товариш Балан. Він буде з вами поки я вернуся, щоб вам було веселіше... (Одягаючись, до Хмари) З паном Баланом — можете говорити відверто... Він знає в чому справа... А я побіжу до секретаря... (Виходить. Балан замикає двері і сідає).

БАЛАН: Як би прийшов хто небажаний — то ви, пане Харченко, перейдете на хвилину до моєї кімнати, а я його постараюся скоріше відправити...

ХМАРА: Чи той секретар далеко мешкає?

БАЛАН: Не дуже. Пан Степанчук скоро вернеться. Я казав йому, щоб прийшли оба сюди, а тут гуртом обсудимо, як і що зробити. У нас, знаєте, така петлюрівська трійка — секретів між собою не маємо... Зберемося часом отут у пана Степанчука, поговоримо про Україну, позгадуєм минуле і.. якось, знаєте, легше на душі стає...

ХМАРА: Ви, пане Балан, у якій частині були?

БАЛАН: Я, власне кажучи, в якійсь частині на фронті не був... Я ще у царській армії служив у інтендантстві, — ну то як фахівець, вже і в українській у постачанні працював... Потім в неволю до денікінців попав... Утік до дому на Киевщину... Побув з рік у хаті, а як большевики закріпилися та почали петлюрівців виловлювати — бачу, — нема що — треба якось рятуватися... Приїхав сюди, а тут товариш Степанчук у хлібозаготівлі пристроїв... А як, пане Хар-

ченко, за кордоном говорять — чи втримаються вже більшовики — чи ні?

ХМАРА: А то вже, пане Балан, від переконань залежить... Хто хоче щоб утрималися — каже що утримаються...

БАЛАН: Я запитав вас, бо більшовики часом у пресі таке виписують про свої успіхи за кордоном!.. Ось наприклад тут десь є у сьогоднішнім «Комуністі»... Зараз... *(розшукує потрібну газету)* О — прошу... *(читає)*: «Із Львова повідомляють про величезний зріст симпатій до радянського союзу на Західно-українських землях. Наклади комуністичних видань збільшилися у декілька разів. Книжки наших пролетарських письменників і поетів — розхоплюються. У Львові, прихильники пролетарського мистецтва організували робітничий театр під проводом молодшої здібної режисерки — товаришки Ніни Матулівної, знимку якої подаємо. Театр виставляє п'єси радянських авторів, що мають величезний успіх, як у самому Львові так і на провінції. Симпатії до Світів і радянської влади на Україні зростають і невинно зростають не тільки серед робітників, селян, і трудової інтелігенції, а навіть серед буржуазної інтелігенції, яка захоплена нечуванним розвитком української радянської культури та нечуванним в капіталістичних країнах ростом добробуту широких мас населення. Петлюрівцям, які оповідають різні видумки про звірства більшовиків на Україні та петлюрівській пресі, яка досі друкує ще наївні добрешеньки про черезвичайку і розстріли — ніхто вже не вірить. З них тепер сміються. Західно-українське суспільство має вже безпосередні правдиві інформації про більшовиків і життя на Україні».

(відкладає газету) Що ви на це, пане Харченко?

Видумують «товарищі» щоб себе потішити, правда?

ХМАРА: Прикро мені казати вам це, пане Балан, але... багато в цьому, може незрозумілої для вас, правди... Не жалують «товарищі» грошей на пропаганду та на захвалювання самих себе за кордоном... А в Галичи-

ні, так уже якось склалося, що добрий ґрунт мають... *(Зідхає)* Чоловіка чорти беруть, як згадаєш туполобих панів директорів, панів радників, що із сльозами на очах захоплюються радянською Україною... Такому патріотові про гірку дійсність над Дніпром і не згадує. Для нього правдою є те, що він у большевицькій агітці вичитав... Минулого тижня — розмовився я з одним купцем—українцем... Дві каменіці, два склепи... *(імітує інший голос)*. Пане! — каже — то вам працювати не хочеться так ви у нашій Галичині сидите та оповідаєте, що там зле... Прецінь там українці самі собою правлять, українська мова, українські школи... Прецінь радянський конзуль у Львові — українець — патріот — я сам особисто мав честь розмовляти... Ая!... На шевченківській академії в театрі — особисто, при всіх — папіросами мене трактував!... А тютюн! — я вам кажу — цілу Польщу переверніть — не знайдете такого доброго!... А ви кажете, що там зле..

БАЛАН *(крутить головою і сміється)*: Дійсно!...

(Стук у двері. Балан підводиться і давши знак очима Хмарі, щоб був готовий вийти до другої кімнати — підходить до дверей. Хмара стає коло дверей до Баланової кімнати).

БАЛАН: Хто там?

СТЕПАНЧУК *(за дверима)*: Відчиніть, це я...

(Балан відчиняє двері).

СТЕПАНЧУК *(входить)*: Не везе нам, пане Харченко...

Секретар на село до родичів поїхав... Вернеться аж рано... Та — нічого... Переночуєте, сили на дорогу наберете... У мене трохи незручно, бо, знаєте, — день відпочинку... Може хтось із наших службовців — комуністів притаскатися — в карти грати... Я запроваджу вас до моїх знайомих — наші люди. У них буде вам спокійно і безпечно. Хто — ви — звичайно не треба казати. Я сказав їм, що ви із Києва приїхали...

ХМАРА: Знаєте, пане Миколо, у мене чомусь душа неспокійна... Може б я собі краще пішов...

СТЕПАНЧУК: Дурниці!... Це у вас просто — нерви...

Там буде цілком безпечно. А з тією посвідкою — безпечно собі до своїх лісів доберетеся... Ну... Я буду йти наперед — а ви за мною... (до Балана) Я зараз вернуся...

(Хмара одягається і працюється з Баланом).

ХМАРА: До побачення, пане Балан!

БАЛАН: До побачення! Моє поважання! Ми ще побачимось завтра, як приїде секретар...

(Хмара і Степанчук виходять).

БАЛАН (Дивиться їм у слід): Бестія з того Степанчука... Так усе спокійно... Я б так не зумів... (усміхається). Не маю ще вправи... Ну, та я своє зробив...

(За дверима розлягається шум боротьби, крики: «Появся бандит!» «Ну — ну — спокій!... Не видерешся!» Балан хвилюючись прислухається і вихіпає до своєї кімнати. Двері відчиняються і три чекісти в цивільному одязі, з револьверами в руках, — витовхують до кімнати обкрученого шнуром Хмару. Один із чекістів обертається у дверях і кричить: «Авто — хай під самі двері підїде!..» Відступається і пропускає до кімнати Степанчука, усміхаючись до нього. Степанчук стає проти Хмари й іронічно усміхається).

СТЕПАНЧУК: Ну, бандит, — оповідай по цим товаришам те, що мені оповідав...

(Хмара дивиться на Степанчука з виразом ненависті, що поступово переходить у вираз насміливого призирства. Потім закинувши голову — гірко сміється).

ХМАРА (до себе) Ха-ха-ха-ха! Я ж його вигодувала і знаю!...

ЗАСЛОНА.

ТРЕТЯ ВІДСЛОНА

Кабінет начальника контррозвідного відділу Подільського губернського ГПУ. Обстановка: м'які фотелі, великий стіл, на столі телефон. На стінах портрети «вождів»: Ленін, Держинський. За столом Ліплевський, Іванов, Галицький. При піднесенні заслони всі оживлено розмовляють між собою. Галицький переглядає папери. Вибух загального реготу.

ІВАНОВ: Ха-ха-ха! (до Ліплевського) А воно що?

ЛІПЛЄВСЬКИЙ: А вона — «Це неправда — каже, — після того, як дали йому амністію, за службу у Петлюри, відколи вернувся із-за кордону, — ніколи він політикою не займався. Цілий день був занятий працею в школі, увечері нікуди не ходив.. Це хтось набрехав.. Скажіть мені в чому ви його обвинувачуєте і я вам подрібно оповім, де він був тоді, і що робив...» Ну — кажу — громадяно, — я не маю часу, тепер на довгі розмови.. Зайдіть, — кажу — до мене увечері, присядемо або приляжемо собі на мякенькій отамані і... будемо розмовляти хоч і до ранку».

(Загальний сміх).

ІВАНОВ: А вона?

ЛІПЛЄВСЬКИЙ: А вона скривилася і... — «не ображайте мене» — каже — я свого чоловіка люблю і вірна йому, буду до смерті...» Ну то — кажу — все в порядку... Можете з спокійним сумлінням прийти до мене.. Вже четвертий день — як ви стали молоденькою вдовичкою...

(Загальний регіт).

ЛІПЛЄВСЬКИЙ: (продовжує) А вона побіліла і: — «та як це так... Таж мені вчора у Харкові сказали, що відправили його назад до вас — на нове слідство...» А я їй — тиць під ніс постанову московської колегії...

Як дочитала до: »разстрелять« — роззявила отак рот і... брик на підлогу!..

(Загальний регіт. Стук у двері).

ГАЛІЦЬКІЙ: Можна!

(Заходить Рубцов, Хмара і два червоноармійці).

ГАЛІЦЬКІЙ *(до Рубцова)* Варту можете забрати, — як треба буде — закличу... *(Рубцов з червоноарм. виходить. Галіцкій підходить до Хмари).*

ГАЛІЦЬКІЙ: Ну, здравствуйте, товариш Харченко!.. Сідайте до столу, порозмовляймо собі..

(Хмара сідає на показане місце. Галіцкій сідає коло нього і кладе йому руку на плече).

ГАЛІЦ.: Воно звичайно, товаришу, в цім положенні розмовляти не дуже то приємно. Було би краще, якби ви раніше зрозуміли свою псмилку та прийшли до нас добровільно. Але й тепер ми можемо договоритися до чогось корисного і для нас, і для вас. Ви звичайно своє положення розумієте. Розумієте, що вас чекає..

ХМАРА: *(рішуче)* Знаю.

ГАЛІЦ.: *(усміхається)* Алеж — ні! Не обов'язково це... Звичайно по закону ми мусимо вас розстріляти, та не розстрілявши — теж не втратимо нічого крім п'яти пудів нікому непотрібного м'яса. Для нас дорожче, зробити з ворога приятеля, як знищити його. Цього ми завжди дотримувалися. Хто щиро покається і йде з нами — ми прощаємо все й даємо широку змогу працювати для свого народу.

ЛІПІЄВ.: Коли логічно розібратися — то ви не можете бути для нас жадним ворогом. Що ви — поміщик чи капіталіст? Ви сільський учитель, трудовий інтелігент — елемент для нас дорогий і бажаний. Ви просто через свою закліпленість шовінізмом не розумієте того, — що ми вже дали Україні вдсятеро більше, ніж ви ще тільки мрієте вибороти.

ІВАНОВ: Про що вам іде?! Самостійність? — Але ж Україна тепер самостійна республіка, що добровільно входить у склад радянського — розумієте, — не

російської держави — а радянського союзу, до якого з часом, увійдуть нації усього світу.

ЛІПЛЄВСЬКИЙ: Візьміть український уряд. За винятком кількох осіб — там все люди, що походять з України. Візьміть хоч би нас отут. Окрім товариша Іванова — мід всі українці. На Україні родилися, вирости, любимо її як батьківщину. Тепер от мову вивчаємо, бо у всіх установах державною мовою має бути мова українська.

ІВАНОВ (*закохано погладжуючи свою борідку*): На правду, товариш Харченко, у ваших газетах часто можна зустрінути статті про якусь окупацію України Москвою, про великодержавний шовінізм російський... А от — візьміть... Мене, корінного москвича, відповідального працівника, присланого на Україну всеросійським урядом — тут примушують два рази на тиждень ходити на лекції тої дурацької мови... Хіба окупанти поводяться так на окупованих землях?

ХМАРА: Слухайте панове! На що ви це все мені говорите? Я ж не комсомолец із села... Розумію все так само добре, як і ви...

(*Чекісти роблять незадоволені гримаси. Ліплевський нервово ляснувши губами, дивиться на годинник*).

ЛІПЛЄВСЬКИЙ: Ну... мені на засідання губпаркому, треба...

ГАЛЦЬКИЙ (*стає й пронизливо дивиться Хмарі в очі*):

Ну... так заграємо, пане Ютамане, в відкриті карти. Ви в наших руках і ми вас — застрілимо. Та перед тим ми ще з вами пограємося — так, що чорти у пеклі злякаються!

(*Прищуривши очі, змінює голос на ласкаво-наставницький*).

— Ви ще не старий чоловік... А життя, це гарна річ... Краще жити, навіть у тюрмі, з надією на майбутнє, — як зараня зігнати. Колиб ви відразу пішли з нами на згоду, то може б ми вас були звільнили зовсім і залишили на Україні.

Нам потрібні дві речі. Перша: маєте нам сказати все, що знаєте, та виявити всіх, кого знаєте.

Друга: у населення ще не вивітрів зовсім жовто-блакитний дурман, яким ви набили йому голови у 1917—20 році. Маєте на прилюдному суді сказати, що вся петлюрівщина, це — запроданці закордонного капіталу, що обдурюючи нарід брехливими гаслами, борються лише за те, щоби повернути землю панам і фабрики капіталістам. Шо ви переконалися, що для української інтелігенції, селянства й робітників — єдиний правильний шлях це — підтримати совітську владу і йти за нею. Шо як бувший повстанчий отаман, ви зрозуміли, що йшли злочинним проти українського народу шляхом й закликаєте селян не вірити петлюрівським агентам та віддавати їх до рук української робітничо-селянської влади.

Про те як і що маєте говорити, — ми ще поговоримо.

ЛПІЛЄВСЬКИЙ: За це — ми вам даруємо життя. Не розстріляємо, а дамо десять чи п'ять літ тюрми. За пару років — звільнимо. Як добре постараетесь на суді — звільнимо скоріше... Відішлемо вас до якогось центрального міста, дамо працю й будете собі жити.

Пам'ятайте лише одно: життя ваше — тепер у ваших власних руках!

ХМАРА: За життя я свої ідеї і чести не продам!
(Галицькій іронічно підносить лізу брову).

ГАЛІЦЬКИЙ: Не будемо забігати наперед... Ви тепер подервований, думаєте серцем, а не розумом. Посидете у нас в одиночці... може місяць... може рік... охолонете, подумаете над тим, що я вам кажу... Як не хочеться вам жити тепер, — захочеться може згодом...

(Галицькій плече в долоні. З'являється Рубцов).

ГАЛІЦЬКИЙ: Варту!

(Чекіст зникає. За хвилину вертається із двома червоноармійцями).

ГАЛІЦЬКИЙ: Запровадьте арештованого до тюрподу! Камера — номер шість! Ізоляція — абсолютна!

(Хмару виводять).

ГАЛІЦЬКИЙ *(дивлючись йому вслід з іронічною посмішкою)*

кою, задумано): Побачимо — побачимо, пане отамане,
чия візьме... (До чекістів) Шоста камера — не такі
ще дуби ламала...

ЗАСЛОНА.

ЧЕТВЕРТА ВІДСЛОНА

Камера № 6. в тюремному підвідділі ГПУ. Стіни потемнілі вогки. Без вікон. У дверях чотирикутний виріз — визірка. Світить матова лампа. Пітьменно. Під одною стіною тапчан. На тапчані шинель. Хмара ходить по камері.

ХМАРА: Цікаво — чи то ще день — чи вже вечір... Окріп на вечерю давненько Арбузов приносив... (ходить мовчки). На дворі весна десь в повнсмугу розгарі... Що то Ліда поробляє?.. Так і не довелось побачити...

(Ззовні доноситься протяжне виття авто - сирени. Хмара прислухається).

Може смертників привезли... Вчора не було...

(Стукає кулаком в стіну).

Цікаво, чому так добре чути звідпіль, як розстрілюють... Невже ця стіна така тонка?!... (Хвилину ходить). Темрява... тиша... і... крики смертників... Хоч би дозорець вилаяв коли, щоб людський голос почути... Так ні... удає, чорт, німого...

(За стіною стук залізного засува. Голоси. Крик: «Роздягайся!» У відповідь жіночий голос «Ай, не вбивайте мене! У мене діти маленькі!» — «Ставай!» — «А-а-а-й рятунку!»). Постріл. Крик обривається, Чути сміх чекістів. Крик: «Давай». Стук засува. «Роздягайся!» Мужеський голос: «Товариші, я не винуватий — ей-богу не винуватий!! Зачекайте, не вбивайте мене!» — «Ставай! носом до стінки!» — «Товариші! Зачекайте! ще хвили...» Постріл. Голоси стихають. Стук засува. (Хмара, що прислухався — сідає на тапчан)).

ХМАРА: Двоє... небагато... Позавчора сім душ було...

А може ще привезуть... (Встає і нервово ходить) Краще булоби вже бачити, як тільки чути... Ці кри-

ки не вилітають мені із голови... Позастрягали в мозку...

(Чути виття сирени. Стукає засув коло дверей камери. На порозі стає Арбузов, усміхнений.)

АРБУЗОВ: За смертниками до тюрми поїхали... Ти автомат не переїдешся... Ми тебе звідси і... *(махає рукою на стіну)* — просто туди...

ХМАРА *(намагається усміхнутися)*: Крізь стіну?

АРБУЗОВ *(сміється)*: Може й крізь стіну. *(виходить і замикає двері)*.

ХМАРА *(сам)*: Тішитися морда калмуцька... Що це з ним сталося, що заговорив... *(задумується)* А що як би вхопити його за горло і втягнути до камери... забрати револьвер і ключі... Коли ж обережна bestія — не підпускає близько... Тай не знати, як там дальше... Де замкнено, де варта стоїть...

(Виття сирени. За дверима кроки. Двері відчиняються, на порозі стає Рубцов із револьвером в руці і протускає до камери двох молодих селянських хлопців із скрученими назад дратом руками.)

РУБЦОВ: Сідай, ти в цьому куті, а ти в тому! Як підведеться котрий — тут кулю дістане!

(Стьопа та Іван сідають в різних кутах.)

РУБЦОВ *(до Хмари, насмішливо)*: Можеш через них, на той світ, бабуні покладін передати... Хай тобі там місце приготуєть...

(Виходить. Хмара приглядається до хлопців.)

ХМАРА: За що ви, хлопці?

СТЬОПА *(неначе прокинувшись — заперечуюче крутить головою)*: Нізащо... Ой — нізащо!..

ІВАН *(рішучим рухом голови відкидає назад волосся)*: Покинь, Стьопа! Однаково уже... Багринівські ми... У Гальчевського в повстанчому загоні були... У двадцять другого році комуніст із Винниці у наші руки попався... Пожалували — не вбили... Випросився... Цього року упізнав нас у місті й арештував з міліціонерами... Присудили до розстрілу... Тепер — от... привезли...

СТЬОПА *(кладає голову на піднесені коліна, з плачем)*:

Мамусю моя, бідна моя!.. Рідненька моя!... На когоч я тебе одну покидаю?!

ІВАН (*нервово рихається в свійому куті*): Перестань Стьопа, не заводь... Однаково вже... Нічого не може... (*Засмучено дивиться на Хмару*). А вмирати не хочеться — ой не хочеться... Весна починається... Зелене усе... ліс... поле.. На вулиці хлопці з дівчатами співатимуть... Моя вийде... А я вже гнити буду... Ех! — Хоч би ще рік пожити!..

СТЬОПА (*з плачем*): Старенька моя — рідна моя!.. Хтож тобі з'оре — хто засіє?!.

ІВАН: Покинь, Стьопа! Люди допоможуть, — знають за що ми погинули...

(*Стьопа перестає причитувати і уткнувши голову в коліна тихо заводить на одній ноті. Іван підводиться з кутка і нервово ходить по камері, рухаючи звязаними руками. Засуєка у визірці тихо підноситься і в діру просовується повільно люфа револьвера. Іван зауваживши — стає проти визірки*).

ІВАН: Ну, — стріляй! Чорт тебе бери — стріляй тут — не однаково мені?!.

(*Постоявши починає знову ходити. Люфа тихо, гипнотизуюче повертається услід за його рухами. Іван скося поглядає в той бік, потім втискає голову у плечі і мовчки сідає в куті. Двері тихо відчиняються і на порозі стає Рубцов, Арбузов і ще один дозорець-червоноармієць*).

РУБЦОВ (*весело*): Ну, хлопята, давайте свої гарбузи під кулю!.. Ти, відважнійший, — ходи перший!..

(*Іван підводиться. Рубцов підходить до стіни і ступає рукою револьвера. За стінною кути стук залізної штаби. В стіні відкриваються потайні двері*).

РУБЦОВ (*штовхаючи Івана в отвір у стіні*): Машеруй до льоху — та гляди не упади на сходах... Щоб ноги собі собі перед смертю не зламав. (*Іде услід за ним. Дозорці стоять коло дверей з револьверами в руках. З отвору кути голоси: «Розв'язуй! Розв'язайся — скоро!» Голос Івана: «Працай Стьопа!» Постріл. Стьопа розкривши скривлено уста — ди-*

визься в отвір у стіні. В отворі з'являється знову Рубцов).

РУБЦОВ (до Стьопи): Ну, маленький — ходім, — до мами тебе заведем. Ставай — чого дивишся? (Рубцов і Арбузов повільно наближаються до Стьопи. Другий дозорець (червоноармієць) стоїть увесь час з револьвером спрямованим на Хмару. Стьопи звисає голову і валиться на підлогу непритомний. Арбузов тягне його за ногу на середину камери і б'є ногою в бік).

АРБУЗОВ: Ставай — не роби фіглів! Дивись по на нього — мліє як панянка!..

(Стьопи підводить голову і здивовано оглядає камеру. Чекісти підхоплюють його по під руки і тягнуть в отвір у стіні. Хмара сидить увесь час на тапчані. З отвору долітає постріл. Дозорці вертаються з льохау до камери. Потайні двері замикає хтось ззовні. Всі виходять із камери).

РУБЦОВ (виходячи з усмішкою до Хмари): Тебе теж треба буде волікти — чи сам підеш?

(Хмара по хвилині зривається з тапчана і нервово ходить).

ХМАРА: Отак і мене... як барана... із звязаними руками... (здрігається) Не хочу!.. Треба шукати виходу!.. (оглянувши з стиснутими кулаками стіни — лягає безсило на тапчан. Двері відчиняються і до камери заходить Рубцов з дозорцями).

РУБЦОВ: Ну, отамане, давай руки назад!

(Дозорці хватають за руки і з'язують. Рубцов плече по плечі).

РУБЦОВ: Прийшла браток, і твоя година...

ХМАРА (криво усміхається): І без суду? (Чекісти сміються).

РУБЦОВ: На чорта нам суд! Ну, — сядь собі тепер — відпочни... (Всі виходять. До камери заходить Галіцкій).

ГАЛІЦКІЙ (привітливо): Я, товариш Харченко, зараз не маю часу довго з вами розмовляти. Як ви себе

почуваєте? Виглядаєте не дуже добре... Не надумалися ще?..

(Хмара понуро мовчить Галицькій витягає з кишені револьвер і підкидає його на руці).

— Переконувати та уговорювати я вас більше не буду. Ідеї — на бік. Ми пропонуємо вам звичайну комбінацію: життя — за кілька слів в суді. Може ви думаєте, що ми не дотримаємо слова і після того суда все таки вас розстріляємо? Для нас — це не булوبي вигідним. На такому суді ми мусимо показати себе «ліберальними». Ви, — не останній.. Як що будемо судити вас за замкненими дверима — річ інша... Зрештою — ми можемо покінчити з вами кожної хвилини без всякого суду. Скажу, — і вас застрілять у подвір'ї «при спробі тікати». Захочу, — застрілю вас отут «при спробі напасти на мене». Крім усього, ми послали до колегії Об'єднаного РНУ на затвердження нашу постанову про розстріл вас. Через тиждень — два, зможемо забрати до льоху без всяких церемоній з судами. Якщо ви порозумнішаєте — ми це анулюємо і улаштуємо прилюдний суд. Маєте ще час — можете надумуватися. Здійснити нашу умову можна лише тоді, як я доbachу, що ви порішили вже міцно. Нам нецікаво зібрати людей для того, щоби ви викинули якогось коника. Крім того, на такий суд нам потрібна для вас декорація. Потрібні ще люди. Мусите їх дати. Одного вас судити на прилюдному суді нецікаво. — До добачення. *(виходить).*

ХМАРА (понуро думає. По хвилині) А може згодиться на ту комедію... Буду в тюрмі, буду жити надією на волю і помету. Прийде час і кровю змію з себе ту пляму... *(Думає. По хвилині — з жахом).* Оплювати прилюдно визвольну боротьбу, національну ідею?! Ні! Краще смерть!

(Заслона спускається на хвилину.)

(При піднесенні заслони Хмара спить на тапчані. Тихо відчиняються двері і до камери на пальцях заходить Рубцов, Арбузов і два червоноармійці. Накидаються на Хмару і звязують йому назад руки).

ХМАРА (Схвильовано, набік): Це вже певно за постановою колегії... Ех — дурень!.. Дав себе звязати... Хоч би око котрому вибив...

РУБЦОВ (Штовхає Хмару в кут камери): Ставай тут! (До червоноармійців) Давайте стіл! (Червоноармійці вносять стіл і два стільці. До камери заходить Галицький і прокурор Сталов з течкою, яку кидає на стіл. Галицький дає рукою знак Рубцову і Арбузову. Ті виходять. Червоноармійці стоять коло дверей з наготовленими рушницями).

ГАЛИЦЬКИЙ (до Сталова) Сідай, товариш прокурор! Зараз приведуть...

(Сталов сідає і винявши із течки папери — переглядає їх. Рубцов з дозорцем приводять до камери Катерину і Андрія Онищенко із зв'язаними руками. Арбузов з короткою карабінкою в руках).

РУБЦОВ: Ставайте тут! (Ставить жінку перед Хмарою, чоловіка поперед неї).

КАТЕРИНА ОНИЩЕНКО (Схвильовано до чекістів): Це ви вже нас розстріляєте?..

РУБЦОВ: Ні... Спати тебе разом з чоловіком покладемо... (Чекісти і прокурор вибухають реготом, прокурор, роблячи це крізь сміх, поважну міну, бере в руки папір).

СТАЛОВ: Громадянин і громадянка Онищенко! Вам присуд вже читали... Ну... та перечитаю ще раз... (Читає з легким жидівським акцентом):

»Іменем Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Подільський губсуд, по надзвичайній сесії, у своєму законному складі, під головуванням начальника губ. ГПУ т. Ліплевського, при членах: начкоро

губ. ГПУ т. Галіцкому та членові Губсуду т. Берманові, розглянув на закритому засіданні справу громадян Андрія та Катерини Онищенко, походять з м. Києва, що займалися учительством в початкових школах, по обвинуваченні їх за арт. 58 та 76 через 17, карного кодексу. М-м-м-м... (*пропускає рядки*).

...Знайшов:... Приймали активну участь у боротьбі українських підпольних контр-революційних організацій, що ставили собі за ціль відірвання України від ССРСР, шляхом переховування у своєму мешканні членів повстанчих комітетів і вапаяків розбитих червоними частинами повстанчих й партизанських загонів, що укривалися перед Чека та політбюро... М-м-м-м... (*Пропускає*).

...До початку травня 1924 року, учителюючи в селах Подільської губернії, виховували в шовіністичному, ворожому до совітської влади духові дітей, навчаючи їх протидержавних деклямацій і співів та плакаючи в них любов до самостійної кулацької України. М-м-м-м...

...Постановив: З огляду на ідеологічно-соціально ворожість обвинувачених, примінити до них найвищу міру соціального захисту — розстріл.

Присуд може бути обжалований до найвищого суду УССР в часі 24 годин від об'явлення. Голова: Ліплевській. Члени: Галіцкій і Берман. Секретар: Вільберман».

КАТЕРИНА ОНИЩЕНКО (*Схвильовано. Костаючи повітря*): Алеж... ми подали касацію... ми ж переховували лише двох... і не знали навіть, хто вони...

СТАЛОВ (*іронічно*): Алеж... »переховували»? — отже — знали... Вашої касації до найвищого суду, надзвичайна сесія не перепустила. Це є її право передбачене законом.

Отже тут ще є затвердження присуду найвищим судом... Порушення процесуальних приписів при

при розгляді вашої справи — найвищий суд не знайшов...

АНДРІЙ ОНИЩЕНКО: Алеж... голова суду й один член, нас допитували, затверджували слідство, підписані на акті обвинувачення...

СТАЛОВ (*усміхаючись до Галіцького*): Склад суду був законний. Отже... ви подавали ще телеграму про помилування до всеукраїнського старости...

Так от тут... »Розглянувши... — з огляду на важкість злочину і соціальну небезпечність засуджених — прохання їх залишити без наслідків. Голова ВУЦВК Петровський. Секретар Буценко«.

(*Жінка засмучено, з любов'ю дивиться на свого чоловіка, який стоїть здвигнувши брови міцно затиснувши уста*).

СТАЛОВ (*до Хмари*): А ви засуджені по лінії ГПУ... Вам товариш Галіцький прочитає постанову колегії...

(*Галіцький класкаєж усміхається до Хмари й бере із стола папірець*).

ГАЛІЦЬКИЙ: »Колегія об'єднаного ГПУ, в складі голови т. Дзержінського, членів т. Менжинського та Ягоди, розглянувши... постановила: Харченка Семена Васильовича — розстрілять«.

СТАЛОВ (*складає до течки папери*): Ну — здається все... Можна закінчувати...

КАТАРИНА ОНИЩЕНКО: Товариш прокурор! Дозвольте нам з чоловіком перед смертю поцілуватись...

ГАЛІЦЬКИЙ (*з усмішкою підносить руку*): Не спішіть... Ми ще вас роздягнемо... Голими смачніше собі поцілуєтесь... (Регіт).

(*Онищенко обертається, наближаючи свої уста до уст дружини*).

АНДРІЙ ОНИЩЕНКО: Прощай Катю...

КАТЕРИНА ОНИЩЕНКО: Прощай Андрію...

ГАЛІЦЬКИЙ: Можете не прощатись — в одну яму підете...

АРБУЗОВ (*З сяючим від задоволення обличчям — кру-*

тить головою): О — ді, товариш начальник! Я її з отаманом положу, а чоловіка — набік!

КАТЕРИНА ОНИЩЕНКО (злякано): Я вас прошу! Не робіть цього...

(Чекісти і прокурор регочуться. Галицькій сміючись, стукає рукою до стола).

ГАЛІЦЬКИЙ: Досить!.. (Чекісти перестають сміятися.

Галицькій дає рукою знак Рубцову. Той підходить до стіни і стукає рукою револьвера. Лязк штаби за стіною. Отвір відчиняється. Рубцов ховає до кишені револьвер і витягає руку до Арбузова).

РУБЦОВ: Давай карабінку!

АРБУЗОВ (притискаючи карабінку до себе, прохаючим голосом): Товариш комендант! Я сам піду!...

РУБЦОВ: Давай — давай! Другим разом підеш... (Арбузов віддає карабінку. Рубцов підходить до Андрія Онищенка, бере його за лікоть і веде в отвір. Онищенко оглядається і з сумною усмішкою киває головою дружині. Кат. Онищенко замикає очі й з виразом болю — кладе навзнак голову на плече Хмари. З отвору доноситься голос Рубцова: «Роздягайся! Ставай! Ближче до стіни!...» Голос Онищенка: «До побачення Ка...» Постріл. Катерина Онищенко, застогнавши — тратить притомність і падає на підлогу. Рубцов вертається і побачивши Катерину на землі).

РУБЦОВ (іронічно): Отакої ще!.. (хватає жінку за руку і підтягає її по підлозі ближче до отвору. Піднісши за руку — копає чоботом в груди): Вставай! Нема часу в юмороки бавитися!...

(Катерина не рухається і не відзивається. Прокурор наближається і рухає черевиком лице Катерини. Потім махає рукою в напрямку отвору в стіні).

СТАЛОВ: Тягніть так!...

(Дозорці підхоплюють нерухому Катерину і волочуть в отвір. Голос Рубцова: «Хай — Котельників, — він майстер баб роздягати!...» Шамотіння, потім

чутти поплескування по голому тілі, сміх, постріл...
Голос Рубцова: «Перстень не забудь стягнути!».

РУБЦОВ (з'являється в отворі і усміхаючись киває Хмарі пальцем): Ну, — отамане, — ходи на пару слів...

(Хмара мовчки іде до отвору. Рубцов пропускає його вперед. Галіцкій підходить до отвору і усміхнувшись до прокурора — з цікавістю заглядає в отвір.
Голос Арбузова: «Товариш начальник! Чи отамана розв'язувати, щоб роздягнувся?»).

ГАЛІЦКІЙ (жартівливо): Спробуй — розв'язи... Може вхопиш по зубах...

СТАЛОВ (кричить в отвір): Не треба! Потім мергвого роздягнете!...

ГОЛОС РУБЦОВА (з отвору): «Ставай ближче до стіни! Так!... Голову вище!... Так!... Уприся носом в стіну!... Ну — тепер лови зубами кулю! Пуцу так, що ротом тобі вилетіла!.. (Пауза. Потім постріл. Пауза. Вибух репоти в льоху).

ГАЛІЦКІЙ (весело кричить в отвір): Ідіть товариш Харченко назад до камери! (Хмара виходить з отвору з задерев'янілим обличчям і сідає на тапчани, зв'язаний. Рубцов виходить з отвору і кричить до камери. Сталов запитує дивиться на Галіцкого, з камери. Сталов запитує дивиться на Галіцкого, затримавшись у дверях).

ГАЛІЦКІЙ: Іди товариш прокурор, до мого кабінету... Я за чверть години прийду... (Сталов виходить. Галіцкій наближається до Хмари і тільки вглядається йому в обличчя).

ГАЛІЦКІЙ (Доброзичливо): Я, товаришу Харченко, тільки познайомив вас із тим, що чекає вас, ну і... ще когось... Ви — Ліду Корнієнко — звичайно, знаєте...

ХМАРА (зривається переражений): Ліду?!...

ГАЛІЦКІЙ: Сідайте, товаришу, заспокоїться... Так... Ліду... Вашу кохану зірку... мрію... якій ви пере-

дали перед переходом кордону такого чудого листа...
 ХМАРА (глухо): Я листа не передавав... Я ближче її не знаю...

ГАЛІЦЬКИЙ: Покиньте придурюватися... Це вже вам те пер зовсім не до лица... (Сідає поруч Хмари на тапчані і витягає з кишені лист. Повільно виймає лист з ковертки, розгортає і усміхаючись переглядає. Читає). «Кохана зіронько... ще кілька днів і я стисну тебе в своїх обіймах... Божевілію, мріючи про ту радісну хвилинку... (Хмара скрегоче зубами. Галіцький усміхаючись ховає до кишені лист).

ГАЛІЦЬКИЙ (задумливо): Гарна дівчина... Кохає вас без-
 тямно... (кладає руку на плече Хмари) Так — так...
 Навіть такі досвідчені підпольники, як ви, — роб-
 лять часом дурниці... Ну навіщо вам було згаду-
 вувати у тому листі, як вона для вас у розвідку хо-
 дила?!... Ви ж знаєте, що закохані дівчата необе-
 режні... Ніколи листа від коханого не знищать,
 — заховає і перечитує потім десять разів на день...
 А ви ж знаєте — і ми знаєм — які були наслідки
 Лідиної розвідки, хоч би в одному, тільки Літині...
 Одного цього факту — цілком вистарчає для її
 розстрілу... Так — так, товаришу Харченко, нехо-
 тючи — ви самі підписали смертний вирок для
 своєї коханої зірки... (Пауза). Ми вже одержали із
 Москви затвердження постанови про розстріл в
 адміністративному порядку вас і.. Лідії Корнієнко...
 (Пауза). Застрілимо спочатку вас на її очах, а потім
 її... (Пауза). Хіба що ви нарешті порозумнішаєте і
 згодитеся на те, що я вам пропоную... Тоді ми вас,
 про людське око, засудимо на п'ять років тюрми, а
 Лиду звільнимо зовсім — не будемо притягати
 навіть до справи... Чи мало дівчата, з кохання дур-
 ниць роблять?!... Можна й простити... Без вас —
 вона не буде для нас шкідливою... Буде собі ходити
 на побачення з вами до тюрми і мріяти про ваше
 звільнення... А ми вас потримаєм пару років і звіль-
 нимо... Може й раніше — буде залежати від вас, —

як скоро ви докажете, що з ворога — стали приятелем совітської влади... Дамо вам добру посаду десь на Кавказі, в гарних околицях... Заберете Ліду... (Пауза). Ви хотіли б тепер з нею побачитися? (Хмара понуро мовчить).

(Галіцкій виходить із камери).

ХМАРА (істерично сміється): Ха-ха-ха-ха! Сам підписав вирок для Ліди!... (задумано) Що я там написав?... Ну так... писав що будемо знову разом боротися, що буде знову ходити у розвідку, підготовляючи смерть ворогам, як тоді у Лїтині... (скрегоче зубами) Е-ех — ідіоте закоханий!..

(Арбузов відчиняє двері).

АРБУЗОВ: Ходи — руки розв'яжу. (Хмара підходить і обернувшись дає руки. Розв'язаний сідає на тапчані і ростирає натиснуті шнурком місця. Арбузов відчиняє двері, впускає до камери Ліду і знову замикає двері).

ХМАРА (зривається): Лідо!...

ЛІДА (кидається до нього): Семене!... Любий!... (притискається до нього) Яка я щаслива!... (перемагаючи плач) Ні - ні! Яка я нещасна!... Боже!... Семене!... Я не хочу, щоб ти загинув! Не хочу!... Ти знаєш чого вони послали мене до тебе?... Щоб я сказала тобі, щоб ти покався на прилюдному суді, тоді...

ХМАРА (перебиває): Ти хочеш, щоб я жив ганьблений і проклинаємий селянами?!...

ЛІДА (розпучливо): Ні — ні! Я не хочу цього! Я хочу, щоб ти жив!... Для України!... Я можу вмерти, але ти муєш жити!...

ХМАРА (садовить Ліду на тапчан): Дитино кохана!... Давай поговоримо на розум...

(Арбузов відчиняє двері).

АРБУЗОВ (до Ліди): Виходь!

ЛІДА (притискається до Хмари) Ні — ні! Я не підую звідціль! Я хочу вмерти тут, коло нього!...

АРБУЗОВ (обернувшись на коридор): — Ей! — ідіть заберіть арештовану!

ХМАРА: Іди дитино!... (цілує Ліду в уста. Ліда встає і стиснувши руками голову йде до дверей. У дверях спиняється вхопившись руками за одвірок).

ЛІДА (обернувшись до Хмари): Семене!... (Арбузов хвтає її за руку і шпурляє нею за двері, замикаючи їх. Хмара зривається затиснувши п'ясточки і кидатиметься до дверей. На середині камери зупиняється і хвилину стоїть в понурій задумі).

ХМАРА (рішуче): Ганьба — за мала кара для мене!... Ліда мусить жити!

(Заслона спускається на хвилину).

(Та сама камера. Столик, на ньому течка. За столиком сидить Галицькій і пише. Хмара, згорблений, прибитий, посивілий, сидить проти нього на тапчані).

ГАЛИЦЬКІЙ (скінчивши писати переглядає аркуші і кладе їх перед Хмарою): Прошу підписатися на кожному аркуші. (Хмара підписує). Прошу поставити на кінці дату: — 17 вересня 1924 року.

ХМАРА (здивовано): То вже вересень?

ГАЛИЦЬКІЙ: Так, вересень, дорогий товаришу... Через вашу упертість — ми прогаяли дурнісенько півроку... (переглядає підписи). Так... Але ви, товаришу Харченко, подасте тут матеріял вже нам відомий... Ввазуєте лише тих, що самі позголощувалися до нас на амністію і поважнішої ролі у повстаннях не грали...

ХМАРА: Ті, що робили щось більше — за кордоном...

ГАЛИЦЬКІЙ (прищуривши око): А чому ви нічого про Яблонівського не кажете?

ХМАРА: Про якого Яблонівського?

ГАЛИЦЬКІЙ: Яблонівський... учитель, який вам багато допомагав підчас повстанчих операцій, якому ви передали листа лізза кордону перед своїм приходом, щоби він підготував вам ґрунт...

ХМАРА: Я від 1922 року не знаю де він і що з ним...

ГАЛІЦЬКИЙ: О — не турбуйтеся... Він в сусідній з вами камері, а лист ваш — ось — у мене в течці... Ну, а про Іваніва скажете мені щось?

ХМАРА: Який це Іванів?

ГАЛІЦЬКИЙ: Не пам'ятаєте?.. Молоденький хлопець, який з вашого доручення в 1921 році служив у нас в Чека. Висланий на операції у ваш район, — віддав вам в руки групу чекістів, яких ви порубали у лісі...

ХМАРА: Він за кордоном...

ГАЛІЦЬКИЙ: Він недалеко від вас... в тюрподі... Ви його письмо знаєте — ось протокол допиту підписаний ним учора...

(Хмара втягає голову в плечі. Галіцкій підносить її через стіл кладе йому на плече руку).

ГАЛІЦЬКИЙ: Ви зараз думаете, що ми вас таки розстріляєм... Не турбуйтеся... Я це все знав і тоді, як перший раз розмовляв з вами... Колиб на ваших руках не було нашої крові, — то ви не уявлялиби для нас ніякої цінності... Ваш суд мусть збілянсувати наші рахунки... Ми свого слова дотримаємо. Можливо, що засудивши вас на кілька літ для форми, — перевеземо вас до Харьова і звільнимо, як що ви погодитесь щиро працювати з нами. Але ми мусимо забезпечити себе, що ви не втечете знову за кордон...

ХМАРА: Після того суду, дорога за кордон мені буде відрізана.

ГАЛІЦЬКИЙ: Згоджуюсь. Та на всякий випадок перепишете своєю рукою одного листа, якого ми відішлем по належності. Можете дописати, що схочете, виходячи «із своїх сучасних поглядів» — розумієте? — *Виймає із течки лист і кладе його перед Хмарою.* Цей лист ви пишете до Головного Отамана Петлюри, за кордон. В ньому ви признаєте, що боротьба під національним прапором — була шкідливою і ворожою інтересам українського народу... Закликаєте Головного Отамана, щоб він цілком припинив

свою шкідливу роботу на Україні... Тут ви стверджуєте, що всі згадки у закордонній пресі про звірства большевиків на Україні — це гола брехня... Що совітська влада на Україні — це правдива влада самого українського народу, який почувався щасливим під її проводом...

(Хмара дивиться на лист і мовчки крутить заперечуюче головою.)

ГАЛІЦЬКИЙ: Це точка, яка не може бути вигинена з нашої умови... Цим листом — ви анулюєте той світ лист до Ліді... Як переписете це — я той ваш лист вам віддам — можете собі його знищити... Справа Лідії Корнієнко — буде зліквідована. Завтра вона буде звільнена.

(Хмара понуро думає, потім присуває чистий папір, бере ручку і починає переписувати.)

ЗАСЛОНА

ПЯТА ВІДСЛОНА.

При спущеній заслоні, жіночий голос рецитую:

«Другого листопада 1924 року в салі міського театру відбувався прилюдний суд на повстанцями. Саля переповнена.

Переважають «делегатії» селян викликані на суд Хмари з повітів, в котрих він оперував. Судить надзвичайна сесія губсуду. Головує жид Міхайлов. Праворуч від нього начальник ГПУ, жид Ліплевскій. По другім боці начальник Особого Отдела — латиш Петерс. «Іменем української соціалістичної радянської республіки»...

На лаві підсудних Хмара, Яблонівський, Іванів і п'ять селянських хлопців.

Хмара згорблений, постарілий, посивілий, — сидить втопивши погляд у підлозі. Машинально відповідає на запити суддів. Апатично слухає, як відповіді дають товариші, теж «оброблені» в ГПУ?

(Заслона підноситься. Сцена — головний вхід до театру. При дверях два червоноармійці з рушницями. Над дверми — п'ятираменна зоря з серпом і молотом. Під нею — радієвий голосник. Червоноармійці прислухуються).*

ГОЛОС ПРЕДСІДНИКА (з голосника): Громадянин Харченко! Що спонукало вас перейти кордон і добровільно віддатися в руки ГПУ?

*) При браку декорацій — може відбуватися при спущеній заслоні. Тоді радієвий голосник приміщується посередині заслони, а жіночий голос (або інший мужеський) рецитуює з боку сцени. Голосник можна зробити із квадратної дошки з вирізаним круглим заглибленням і діркою для говорення.

ГОЛОС ХМАРИ: Я.. переконався, що йшов неправдивим шляхом... Приймаючи участь в національній боротьбі під жовто-блакитним прапором, я думав, що борюся за добро українського народу... За кордоном я побачив, що то було самообдурення. Що я був лише слугою закордонної буржуазії.

Перед тим, як зголосився до ГПУ, я побував у різних місцевостях України. Приглядався й прислухувався... Я переконався, що радянська влада на Україні — є правдива влада українських трудящих мас. Що лише в ній наш рятунок та надія на світле майбутнє.

Я зрозумів, що організуючи повстання, підбурюючи несвідомих селян на боротьбу з своєю владою, я робив важкий злочин проти свого народу.

Мене мучило сумління... І я рішив віддатися в руки робітничо-селянської влади та принести їй своє покаядння...

(Заслона спускається. Жіночий голос рецитуює):

Серед селян почувся глухий шепіт, шморгання носами.

Отаман важко сів на лаву.

Як вбивника (тягне подивитися на лице своєї жертви, так Хмару непереможно тягнуло глянути на обличчя селян.

Не перемиг себе і повів поглядом по залі. Один із селян, скоренько обернувся на стільці, ніби розглядаючись за кимось позад себе. Хмарі стало гірко.. Цеж — Василь... Два тижні переховував його у своїй клуні. Тодував, довідувався про червоних... Тепер Відвернувся... Бойться, щоби не видав його...

Обличчя селян були понурі, задумані, деякі врожі... Але — що це?.. Де він бачив того діда?.. Чому старий зустрівшись з ним поглядом, сумно, якось докірливо захитав головою?.. Відвернув погляд від залі. Мозок гарячково запрацював пірнувши в минуле...

З-поміж сіл, лісів, піл, боїв, — виринув невет-

лигий садок і закружляв круг себе образами. Бій під Війтовцями... Падає з коня, прошитий ворожою кулею один із кращих козаків Хмариного загону...

Хата в селі... Спалена «ударною групою» Чека — накрита будь як...

У хаті на лаві лежить вбитий юнак... В садку, на ослоні під старою грушкою, сидить старий батько й сумно хитає сивою головою... Сльози тихо збігають по зморщеному лиці...

— Останній... Єдина надія на старість... Одного австріяки на Стрипі забили... Другий в українському війську під Києвом загинув... Тепер цей... останній...

Тепло пригортає Хмара до себе старого...

— Не плачте, батьку... знаю — важко вам... Та за велике, святе діло віддали своє життя ваші сини... За волю Батьківщини... За долю свого села... Самі бачите, що робить в селах ворог... Не буде Україна щасливою, поки не переможемо його... Не можна цього досягнути без жертв... Кращі сини нашого народу взяли за зброю... Не зложемо її, поки не станемо господарями в своїй хаті... Вся Україна буде шанувати і благословити тих, що полягли й поляжуть ще в боротьбі...

Старий довірливо притискає голову до його плеча.

— Най діється Воля Божа, отамане... Нема вже у мене нікого... Не здужаю... Пішов би і я з вами... Хоч би Господь дозволив дочекатися того свята, то го щастя, за яке сини голови склали... Знав би хоч, що недурно...

Залізні кліщі стиснули отаманові серце. Як злодій крадькома — повернув голову. Сумно хитає старий головою... По зморщеному обличчі тихо біжать сльози...

Бочка з порохом вибухнула в серці Хмари і приснула вогнем по жилах. Зірвався на ноги.

(Підчас останніх слів — заслона підноситься. З голосника піднесений голос Хмари:

«Брати! Не вірте мені! Я брешу, щоб рятувати свою нікчемну шкуру! Не проклинайте мене! Гину

за волю України — за вашу долю. Не забувайте про справу, за яку віддали своє життя кращі сини України! Готуйтеся до останньої боротьби! Не буде України щасливою доки не скине з себе московськo-жидівського ярма!!!

Дзвінок. Голос председателя.

— Комендант! Очистити залю!

Голос Литлевского:

»Ну, сволоч — пам'ятай!«

Голос Хмари:

— Геть!! — жидиня шмаркاته!.. Мене можете вбити — Україну не вб'єте! Ще будуть пси ваші трупи розтягати!..

(Заслона падає. Жіночий голос рецитуює:)

Четвертого листопада — суд читав присуд:

Хмара, Яблонівський, Іванів — розстріл! Останнім — довготермінова в'язниця. Перед присудом — до справи повстанців — була прилучена Лідія Корнієнко: Десять років важкої в'язниці і п'ять років заслання на північ — по відбутті кари!

Спокійно вислухали смертники присуд. Коли прокурор Сталов з іронічною посмішкою запитав, чи будуть подавати прохання про помилування до «Всеукраїнського Старости», — заперечуюче рушили головами: Не будем!

Всіх трьох, не відставили, як звичайно, судових смертників до в'язниці, а привезли до тюрподу і посадили до камери № 8.

Перерва на хвилину.

При спущеній заслоні — жіночий голос рецитуює:

»6 листопада! Напередодні сьомої річниці жовтої революції, вулиці Винниці зацвіли червоними плякатами.

Напроти тюрподу ГПУ, на фронті міського те-

атру, увечорі загорілися сотні різнобарвних електричних лампок. У восьмій годині, з голосника над двома театру, — понеслися звуки «інтернаціоналу». Святочне зібрання розпочалося. Слово взяв голова партійного комітету, — товариш Соколов-Єзельсон.

Заслона підноситься!

(З голосника голос із сильним жидівським акцентом).

— Товариші! — Об'являю зібрання відкритим. Пропоную послати привітальні телеграми товаришу Сталіну, Калініну, Рикову, Дзержинському, Петровському, Чубарю, Валіцкому. Заперечень нема? — Приймається!

ГОЛОС ЛІПЛІВСЬКОГО: Пропоную — послати телеграму також і колишньому, голові нашого виконкому, товаришові Порайкові.

(Оплески).

1-й голос: — Товариші! — Сьогодні минає сім років, як непереможний пролетаріят, збройною рукою взяв владу в свої руки. Ми перемогли на всіх фронтах. Ми обрубали довгі руки захланних інтервентів. Ми маємо величезні досягнення але разом з тим не можемо зменшувати, а навпаки, мусимо підсилювати бойову готовість ССРСР. Міжнародня буржуазія не спить. Підбавджені нашою перемогою, прокидаються, сотки років експлуатовані капіталізмом, багато-мільйонні народи сходу, — і подають братню руку державі пролетаріяту, котра не знає ні визиску, ні національного пригночення. Робітниче-селянські маси Китаю — стають під червоні прапори.

Акули капіталізму, добре розуміють, що революція на Сході та зростання сили ССРСР, це — смерть для них і тому за всяку ціну; намагаються перешкодити зростанню нашої сили. Минулого місяця їх військова флота, вогнем з важких гармат — змела з лиця землі велике китійське місто Нанкін. Вони окупують своїми військами одну частину Китаю за другою.

Ми, разом з усіма братніми компартіями, разом з трудящими всього світу, мусимо рішуче крикнути кровавим імперіалістам: «Руки пріч від Китаю!»

Але міжнародній капітал зазіхає також і на наші багаті окраїни — Україну, Грузію, Туркестан. В Туркестані знову з'явилися банди басмачів зорганізовані за Авганською та Перською границею. Цими днями Грузинська Чека блискучо закінчила ліквідацію шовіністичного повстання в Грузії, зорганізованого закордонним капіталом. Грузинським кулакам брехливою агітацією вдалося було потягти за собою несвідомі робітничо-селянські маси та територіальні військові частини. Завдяки самовідданості та героїзмові Груз-Чека і скерованих туди з Москви частин особливого призначення — бунт зліквідовано.

На Україні ГПУ все частіше відкриває підпольні шовіністичні організації, стежки від яких губляться за кордоном. Петлюрівська контрреволюція поховала свої прапори й змінила тактику.

Ті, що в минулі роки боролися проти нас із зброєю — (тепер перемальовуються на червоно, пролазять в установи, школи, навіть партію і невпинно провадять свою роботу. З шовіністично настроєної інтелігенції, з клясово несвідомих та кулацьких мас селянства, готують кадри до боротьби за відірвання України від СССР.

Мусимо бути чуйні! Мусимо нещадно викривати і нищити клясового ворога! Мусимо рішуче сказати західній буржуазії: Руки пріч від Світської України! Хай живе світова революція! Хай живе її вожд — товариш Сталін!

(Оплески).

Той самий голос: Слово має помішник губернського прокурора — товариш Сталов.

(Голос Сталова): Товариші!

...В цілому світі шаліє розгнущдана хвиля терору. Тисячі революційних робітників і селян вкидається

у капіталістичні тюрми, несправедливо засуджуються судами клясового ворога. Буржуазія нещадно розправляється з борцями за соціяльне й національне визволення поневолених капіталом народів.

...В цілому світі — катування, розстріли, шибениці! Лише цим ще тримається при владі зігнувший вже капіталізм — поки його гробовщик — пролетаріят — скінчить копати для нього яму.

...Ми не можемо спокійно дивитися, як купається в крові наших клясових братів — міжнародня буржуазія!..

...В Америці капіталістичний суд без вини засудив на смерть двох революціонерів — Сако та Ванцеті. Пролетаріят всіх великих міст ССРСР, сотисячними демонстраціями заманіфестував своє обурення проти нечуваного нахабства кровожадних капіталістів. Завтра трудящі Винниці приєднають свій голос до того протесту. Мусимо розбурхати голоси трудящих цілого світу! Мусимо через філії «Мопр» розбудити сумління культурних та гуманістичних організацій в усіх країнах і державах! Мусимо вирятувати двох невинних мучеників від нелюдської смерти на електричному стільці!.. Хай живе червоне революційне правосуддя — хай живе наше славне ГПУ! (Оплески).

ЗАСЛОНА.

ШОСТА ВІДСЛОНА

Камера № 8. З лівого боку двері. У дверях квадратний виріз для подавання їжі, заслонений дощечкою (засувка). Праворуч звичайне (велике) вікно, заґратоване, закрите ззовні дощаним щитом. В куті коло дверей річ, зложена з бутафорських цеглин. (Зліплені з картону і помальовані). Під середньою стіною — три тапчани (без постелі). Збиті дошки тапчанів, покладені на окремі «цупки». Хмара сидить на підлозі, під стіною між тапчанами й печею. Іванів і Яблонівський — сидять на тапчани. На тапчанах лежить верхня одіж смертників: селянська свитина Яблонівського — шинелі Хмари та Іваніва.

ІВАНІВ: Сьогодні, як принесли під двері передачу від сестри — я чув, як Арбузов сказав: «На чорта їм давати вже?! Обійдуться... А вартовий комендант засміявся і... »най перед смертю найдуться«... Може... сьогодні вже?..

ХМАРА (хрустить пальцями): Щось мені серце каже, що сьогодні...

(За дверима чути кроки і приглушені голоси Хмари підводиться і на пальцях, тихо підходить до дверей. Прикладає вухо. За хвилину голоси стихають. Хмара відходить від дверей з низько опущеною головою і сідає на тапчани, між смертниками).

ІВАНІВ: Що?..

ХМАРА: Сьогодні, хлопці... По одинадцятій, як з театру, начальство прийде... Рубцов — Арбузову говорив...

(Яблонівський лягає поперек тапчана і закриває лице руками. Іванів стає і нервово переходжується по камері).

ХМАРА (тихо): Хлопці!.. (товариші наближають до нього обличчя). — Руж в'язать не дамо... До льоху не підєм... Загинемо тут... А може цей кого із них із собою заберем... А може... Може й вирвемося... Пізніше — тихенько розберем піч і накладем коло неї в куті цеглин... З визірки — дуди не видно. Візьмемо під поли по дві цеглини і будемо лежати. Як тільки відчинять двері — пускаємо в них цеглами й вихопивши з під тапчанів «цапки» — кидаємось за ними на коридор. В першу хвилину, мусять розгубитися... Вихоплюєм зброю... Арбузова з ключами, треба в першу чергу... Може й вирвемося... А як загинемо — то в бою...

До роботи... (До Яблонівського) Ти пильнуй коло дверей.

(Яблонівський став під дверима і прислухається. Хмара, помагаючи собі деревляною ложкою — вихитує одну цеглину з печі. Удвох з Іванівим — розбирають піч і складають цеглини в куті. Хмара дає знак. Всі беруть по дві-три цеглини і лягають на тапчани, прикриваючись верхньою одіжжю. Хвилину — тиша. Чути відмикання східних дверей, потім кроки багатьох осіб на коридорі. Кроки стихають коло дверей камери. Дощечка у визірки відсувається і в отворі з'являється обличчя Арбузова).

АРБУЗОВ (усміхаючись): Сплять голубки!..

ГОЛОС СТАЛОВА: То-й я розумію, що роковина революції — справимо!..

ГОЛОС РУБЦОВА: Правильно, товариш прокурор!.. Хахлацькою кровю скропимо, щоб світова революція краще росла!.. (сміх).

ГОЛОС СТАЛОВА: Тільки — Хмару, — я сам!.. Зв'яжете добре і посадите у льоху на землю... Застрілю сам... Ну — давай!..

(Двері відчиняються і до камери вривається Рубцов, дозорці, червоноармійці. В ту-ж мить — смертні крики зриваються і б'ють в них цеглинами. Чекісти з криками лягають і перераження — кидаються назоу у двері.

Поцілений цеглиною Рубцов — падає через поріг. Смертників вихоплюють з-під тапчанів цанки і кидаються келід за чекістами. Двері перед ними затріскуються. Кілька пострілів у двері. Смертники розскакуються по кутах. Хмара пускає цеглиною в електричну лампу на стелі. Світло гасне. Потім розкидає з печі цеглини по кутах).

ГОЛОС СТАЛОВА: Здавайся, бандити — бо по кавалку будемо різати!..

ХМАРА (іронічно): Ах ти Янкель — хоробрий! — Ходи до нас — здаємся!..

ГОЛОС РУБЦОВА: Арбузов! Давай лампу на візирку!

(Із визірки падає на камеру світло. Постріли. Хмара пускає у визірку цеглину. Брязкіт розбитої лампи).

ГОЛОС РУБЦОВА: »Давай лампу! (Знову світло. Стріли).

ГОЛОС СТАЛОВА: Смерть бандитам!

ІВАНІВ: Слава Україні!

(Хмара б'є цеглиною. Брязк лампи. Стріли).

ХМАРА (між стрілами): Бий ще! Бий ще! Не жалуй набойів!..

ГОЛОС РУБЦОВА: Арбузов — лампу!

ГОЛОС СТАЛОВА: Стій! Не стріляти! Котельніков! Біжи — най авто заїде під вікно!

ГОЛОС КОТЕЛЬНИКОВА: Коли, товариш прокурор, оба авта на стацію поїхали... За чверть години будуть.

ГОЛОС СТАЛОВА: То зачекаєм! Тягни Арбузов стіл сюди! Карт немає у кого?.. Давай стільці! Сідайте, товариші!..

ГОЛОС РУБЦОВА: Пригадуєш собі, Арбузов, — така сама історія, у дев'ятьсот двадцять першого, з артьомовцями була... Цілу ніч воювали!..

ГОЛОС СТАЛОВА: — Святе діло — пливуча чека... Як був я на «Алмазі»... Зженемо було із півсотні пов'язаних до машинового відділу, а тоді — за руки, за ноги — розмахали — і в піч... Тільки зашкварчить...

Та юдного разу, офіцер, здоровенний, як вчепився мене зубами за поду — чуть із собою у вогонь не потягнув...

(Сміє).

(Смертники відають в кутах, з наготовленими цеглинами і цапками. Задумані. На коридорі розмова тихішо. Іванов тихо затягає пісню. Товариші підхоплюють):

...Де ж ви хлопці, запорожці,
Сини славної волі,
Чом не йдете визволити
Нас з тяжкої неволі«...

(Стріл у дветі).

ГОЛОС СТАЛОВА: Не стріляй! Хай собі поспівають —
— нам веселіше буде...

ХМАРА (Затягає сильним голосом. Смертники підхоплюють):

Шалійте, шалійте скажені кати
Годуйте шпionів — будуйте тюрми,
До бою за волю сто тисяч повстане,
На смерть (з рази) вам тирани!

(За вікном шум мотору авта)

ГОЛОС КОТЕЛЬНИКА (від входу): Товариш прокурор!

Авто вже є! Товариш Галицький приїхав!

ГОЛОС ГАЛИЦЬКОГО: Що ви тут за концерти улаштуєте?!

СТАЛОВ (сміється): Зараз скінчимо! Маю добрий помисл! Здіймати щит з вікна! Рефлектор у вікно! Половина — марш до вікна — половина звідділь — від дверей! Та уважати, щоб своїх не постріляти!

(Хмара прислухається, потім хватає тапчан і ставить його сторчака коло вікна. Яблонівський ставить другий до визірки. Щит з вікна падає. У вікно вдаряє світло рефлектора. (електричні лампки). Сальва у вікно. Тапчан падає. Падає другий пхнутий крізь визірку рушницю. Смертники перебігають з кута в кут б'ючи в оба боки цеглинами. Іванів, перебігаючи

падає на середині камери. Ворушиться смертельно ранений. Голоси (крики): »Здавайсь бандити!« — »Слава Україні!«)

ГОЛОС АРБУЗОВА: Впав, впав!

ГОЛОС ГАЛІЦЬКОГО: Хто — Хмара?

ГОЛОС АРБУЗОВА: Ні — Іванів.

ЯБЛОНІВСЬКИЙ (збігшись з Хмарою в одному куті):

Семене!.. Однаково вже... Навіщо ця боротьба?!

(Хмара не відповідаючи, кидає цеглиною у вікно і перебігає в другий кут. Яблонівський виходить на середину камери і схрестивши на грудях руки — став лицем до визірки. У визірку просовується люфа. Стріля. Яблонівський падає).

ГОЛОС АРБУЗОВА: Впав, впав!

ГАЛІЦЬКИЙ: Хмара?..

АРБУЗОВ: Ні! Хмара один zostався! (Стріли густішають. Хмара звивається по камері, б'ючи цеглинами. Іванів підводить голову, слабим голосом: »Отамане! Добий мене цеглою!« Хмара не звертаючи уваги — бігає роз'ярений по камері з войовничо-дикими викриками. Вхопившись за голову падає ниць. Голоси за дверима: Впав, впав! Хмара впав!

Двері відчиняються. Чекісти кидаються до камери. В ту ж мить Хмара підводиться з окривавленим обличчям і вхопивши цапок — кидається назустріч. Чекісти з переляком завертають. Хмара на порозі б'є Рубцова цапком по голові. Рубцов валиться за поріг. В цей мент стріл — і Хмара падає навзнік. Чекісти з прокурором і Галіцкім вриваються до камери і з піснями та криками б'ють мертвих кольбами. Прокурор скиглючи танцює на труні Іваніва, стріляючи до нього з револьвера.).

ЗАСЛОНА.

(Жіночий голос рецитую):

»Світанком, з подвір'я ГПУ виїхала підвода з малярю Сабо за візника.

Зверху, на прикиданих коло стайні сухим гноєм трупам, сиділи два червоноармійці з ризикалями.

Коло старого польського цвинтарища на Калічу, між тисячами низеньких горбків — з'явився ще один свіжий.

Багато тих горбків на Україні. Невпинно зростає їх число. Ніхто не знає імен тих, що лежать під ними. Ніхто не ставить на них хрестів. Ніхто не приносить вінків та квітів. Лише дерева та бур'яни шумлять над ними — хвалу побореним.

Та в серцях старих борців, в серцях — молодих, — невинно виростають суворі контури величного пам'ятника. Із сталі і крові.

ЕПІЛОГ

Заслона підноситься. Сцена — могильні горбки на тлі зруйнованого українського села (пообдирані стріхи, чорні діри вікон, розвалена церква. На вулиці труп коня, під плотами кілька трупів дорослих і дітей*). При піднесенні заслони чути далеко виття пса. Дух Хмари з'являється між горбками. Освітлення — місячна ніч.

ДУХ ХМАРИ: Дванадцятий рік тисне мої груди рідна земля... Дванадцятий рік, щоночі, злітаю над нею і вслухуюся в гомін мого краю... Як страшні повтори, дивляться на мене чорними пустками вікон, колись веселі, хати України...

Я чую передсмертні крики українців, що гинуть у льохах від кулі катів, чую, як стогнуть мури переповнених в'язниць; в далекій Півночі приносить мені вітер стогін засланців, що мруть у тайгах від голоду, холоду й каторжної праці...

Я бачу, як ногами, мандрують по шляхах України юрби селян, що покинувши рідні оселі — йдуть у безвість, щоб рятувати себе і дітей від голодової смерті... Йдуть понурі й мовчазні, засіваючи шлях виснаженими трупами...

Я чую світанками, як стогне плодюча земля України, бо проклинають її власні діти, йдучи голодними важко працювати на ній — не для себе...

І моє стліле серце — пече вогонь пекольної муки...

Народе мій! Чи довго ще будеш рабом дикого могола на власній землі?! Чи довго ще будеш годувати

*) Тло можна намалювати на великих аркушах паперу. Можна замінити якимсь звичайним українським краєвидом.

ненаситного ворога — працею своїх рук?!. Чи довго ще будуть гинути безславно твої сини в тундрах і льохах Чека — не стиснувши в руках зброї?!

Земле українська! Ми щедро напоїли тебе своєю кровю!.. Перетвори ту кров у цілющу воду і напій синів своїх духом єдності, гордості, відваги!.. Хай твердою рукою піднесуть прапор боротьби і кров'ю ворога покроплять наші могили!..

Тоді згасне вогонь печальних мук і душі наші — спіchnуть у царстві Вічного Спокою!.. (Зникає).

(На протилежному боці сцени з'являється по-стать юнака. Тип молодого галичанина).

ЮНАК (*повільно твердо*):

Дух боротьби, дух волі і розплати
— кордонів не знає!..

Зближається вже час!..

Стиснем руку брата

і лавою крицевою —

до спільної мети підём!

Як ліскавка блисне наш меч!

Як буря зашумить наш клич:

— до бою!!!

За кров, знущання і зневаги

— Москву ми кличемо на суд!

Розсудить нас і Бог і зброя!..

(*Підносить праву руку, лівою вказує на горбки*).

Клянемося могилами героїв,

що в грізний суду час —

чолá не схилимо —

і зброї —

вже не випустимо з рук!

(за сценою «маєстатичний» голос юрби:).

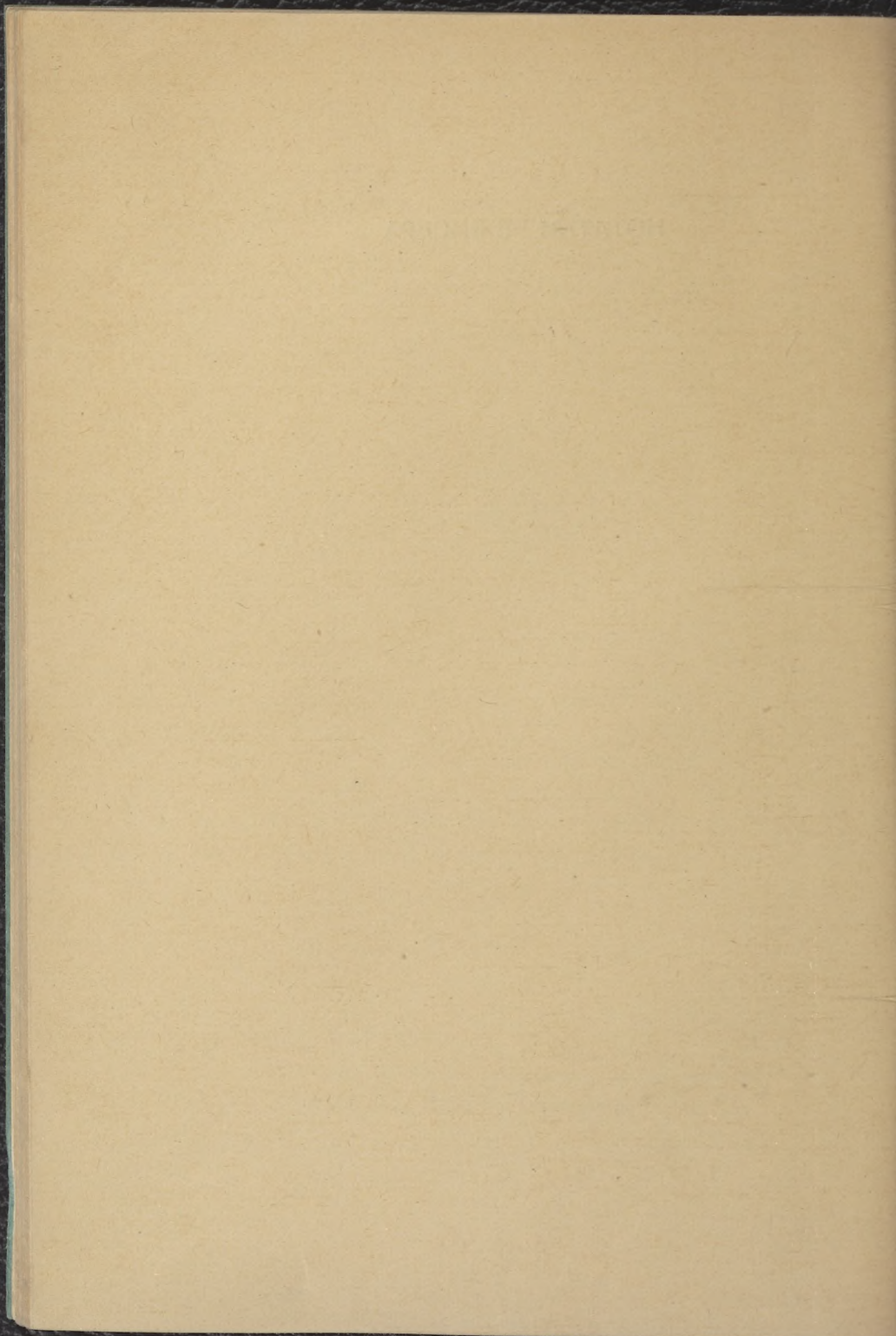
Клянемося! Чолá не схýлимо —
і зброї — вже не випустимо з рук!

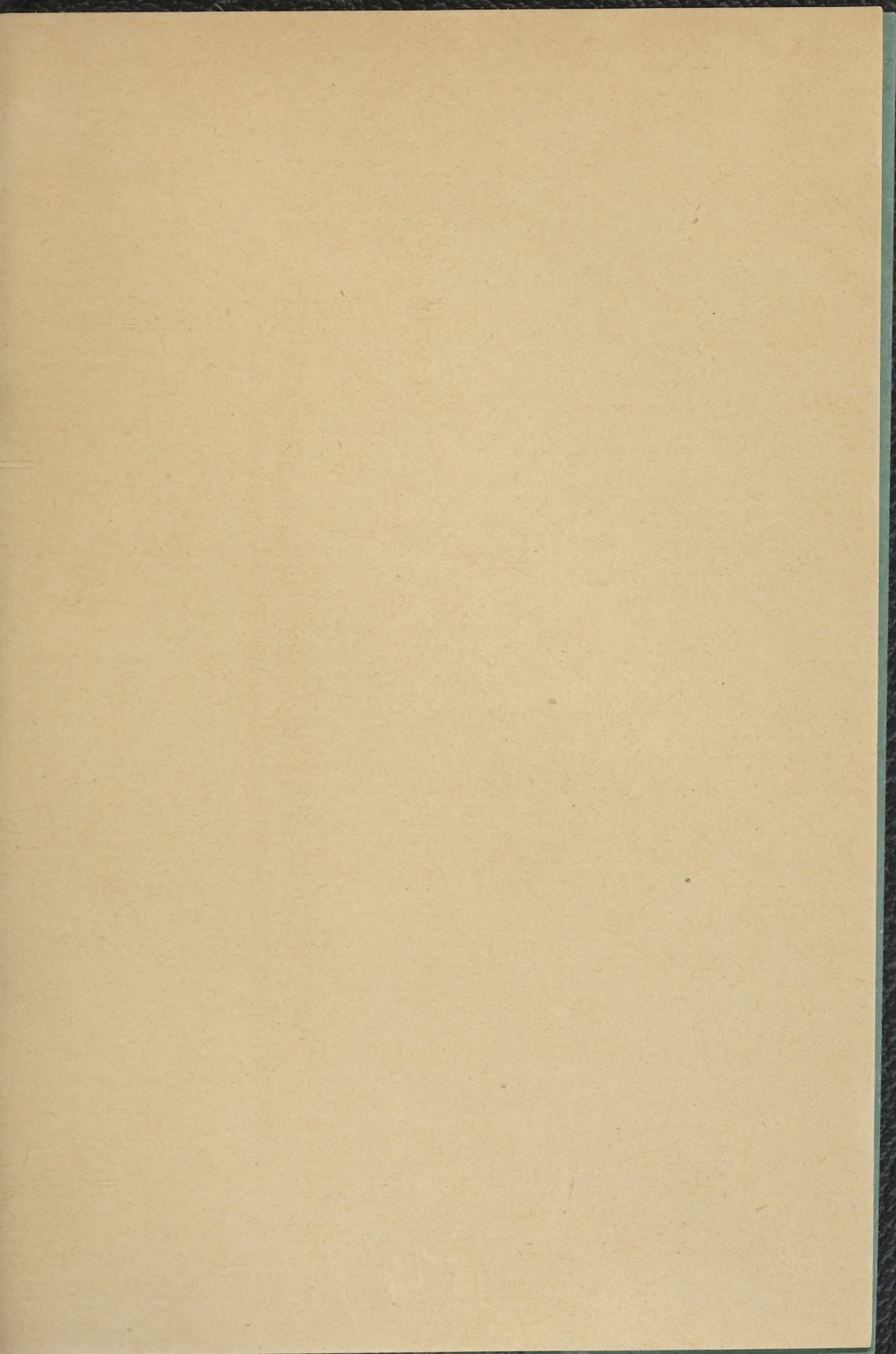
К І Н Е Ц Ь.

ПОПРАВКА: Сторінка 59, рядок 10
згори має бути — *спічнуть*.

НОТАТКИ РЕЖИСЕРА

4594 / 37

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001022753746

-3. VI. 1937.